

Janusz S. BIEN

Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie czasownika)

1. Wstęp

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie pewnych aspektów opracowywanej przez autora koncepcji słownikowej informacji morfologicznej, która ma za zadanie usunąć nieścisłości i niedogodności koncepcji Tokarskiego (Tokarski 1958) omówione szczegółowo w pracy (Bień 1988). Należy zwrócić uwagę, że koncepcja tablic różni się od samych tablic m. in. tym, że nie przesądza do końca o ich zawartości. Tym samym wyróżnione przez Tokarskiego wzory koniugacyjne użyte są w niniejszej pracy wyłącznie w charakterze przykładów. Ich wykorzystanie tutaj w tej funkcji daje podwójne korzyści. Po pierwsze, ułatwia to porównanie zmodyfikowanej koncepcji z oryginalną koncepcją Tokarskiego. Po drugie, dzięki uściśleniu zasad interpretacji wzorów koniugacyjnych Tokarskiego ułatwia także podjęcie dyskusji nad ich — jak się wydaje, pożądaną — modyfikacją: propozycję takiej modyfikacji (Saloni 1987) zasygnalizował już Zygmunt Saloni w swoim artykule (Saloni 1987.).

2. Przeznaczenie słownikowych tablic morfologicznych

Podstawową funkcją słownikowych tablic morfologicznych jest dostarczenie reguł pozwalających użytkownikowi słownika utworzyć — na podstawie hasłowej

informacji morfologicznej — pełny zestaw form jednostki języka opisanej w danym artykule hasłowym, czyli wokabuły. Reguły te są tak zaprojektowane, aby stosowanie ich odbywało się w sposób czysto mechaniczny; innymi słowy, do utworzenia paradymatu wokabuły nie jest potrzebna ani teoretyczna, ani praktyczna znajomość gramatyki polskiej.

Słownikowe tablice morfologiczne w sposób wtórny pełnią również funkcję instrukcji dla redaktorów opracowujących hasłową informację morfologiczną. Dla ułatwienia im pracy może być pożyteczne sporządzenie uzupełniających wytycznych i komentarzy, ale jedynym kryterium poprawności hasłowej informacji morfologicznej jest sprawdzenie — za pomocą reguł zawartych w tablicach — możliwości utworzenia paradymatu wokabuły.

Jak wynika z powyższego, tablice morfologiczne mają sens tylko łącznie z hasłową informacją morfologiczną i w związku z tym nie dają całościowego obrazu morfologii polskiej. Informacja taka może być również zawarta w słowniku, ale sposób jej podania jest zagadnieniem odrębnym, tutaj nie omawianym.

3. Taksonomiczny opis paradymatu wokabuły

Przez taksonomiczny opis paradymatu wokabuły rozumiemy jawne wyliczenie wszystkich jej form wraz z podaniem ich funkcji gramatycznej. Wokabułę czasownikową rozumiemy tutaj identycznie jak w pracy (Bień 1988), nawiązującej do aparatu pojęciowego wprowadzonego w artykule (Bień, Saloni 1982). Dla naszych obecnych potrzeb wymaga on jednak modyfikacji w celu objęcia opisem systemowych synkretyzmów. W tym celu zdefiniujemy tutaj wyraz morfologiczny inaczej niż w (Bień, Saloni 1982), a mianowicie jako trójkę uporządkowaną: kształt grafemiczny, reprezentant paradigmatyczny i pozycja paradigmatyczna, gdzie trzeci element jest symbolem stanowiącym umowne określenie roli wyrazu w paradymacie danego typu. Pełniejszą informację o funkcjach składniowych formy zawiera wyraz syntaktyczny, rozumiany jako ciąg złożony z następujących elementów: wyrazu morfologicznego stanowiącego kształt morfologiczny danego wyrazu syntaktycznego oraz indyktorów morfologicznych w sensie pracy (Bień, Saloni 1982), czyli wartości odpowiednich kategorii gramatycznych.

Formy złożone czasownika traktujemy jako wyrazy frazeologiczne zbudowane

z odpowiednich wyrazów syntaktycznych; wprowadzenie pojęcia wyrazu frazeologicznego postulowano już w pracy (Bień, Saloni 1982). Jednym z otwartych problemów powstrzymujących nas od jego ścisłej definicji są konstrukcje typu *Czyś był tam i widział to wszystko?*, gdzie *ś* odnosi się jednocześnie do *był* i *widział*. Z jednej strony byłoby naturalne, gdyby *ś* należało do dwóch wyrazów frazeologicznych jednocześnie, z drugiej zaś — taka interpretacja jest sprzeczna z duchem metody składników bezpośrednich stosowanej do opisu składni; w konsekwencji sformułowanie definicji wyrazu frazeologicznego wymaga szczególnej staranności.

Ze względów praktycznych jest wskazane, aby poszczególne pozycje paradygmatyczne lub ich grupy synkretyczne miały wygodne nazwy. Większość form (w tradycyjnym rozumieniu tego słowa) wokabulary czasownikowej posiada już nazwy, które albo są powszechnie przyjęte, albo zadowalają co najmniej ich autora — do tych ostatnich należy np. imiesłów dokonany nazywany przez Tokarskiego (1958) imiesłowem przeszłym przymiotnikowym. Kłopot sprawiają przede wszystkim formy czasu teraźniejszego dla czasowników niedokonanych i przyszłego prostego dla czasowników dokonanych. Wspólną cechą charakterystyczną tych form jest możliwość samodzielnego pełnienia funkcji orzeczenia, stąd proponujemy tutaj nazwę *orzekaacz*. Wątpliwości budzi również nazwa *imiesłów przeszły*, wprowadzona przez Tokarskiego, który termin *imiesłów* rozumiał szerzej, niż chcielibyśmy to czynić obecnie. Charakterystyczną cechą tej grupy form jest ich mała samodzielność, gdyż występują one głównie jako składowe — pisane łącznie lub rozdzielnie — czasu przeszłego, przyszłego lub trybu warunkowego. Nawiązując do tego znaczenia wyrazu *słowo*, które zachowało się w terminie *przysłówek*, można powiedzieć, że główną cechą tych form jest występowanie łącznie ze słowem *posiłkowym* (niekiedy *zerowym*). To rozumowanie skłoniło nas do zaproponowania terminu *przysłownik*, analogicznego do używanego przez Tokarskiego terminu *odsłownik*. Choć nazwa ta jest niewątpliwie kontrowersyjna, utworzony od niej skrót *prz* doskonale spełnia swoją funkcję mnemotechniczną.

Systemowe synkretyzmy będziemy oznaczać w gruncie rzeczy zgodnie z tradycją. Choć wyróżniamy co najmniej pięć rodzajów: męskoosobowy, męskożywotny, męskorzeczowy, żeński i nijaki, to posługujemy się również takimi określeniami jak *rodzaj męski* lub *rodzaj męskoosobowy*. Sformułowanie *liczba pojedyncza rodzaju męskiego*

formy nieaglutynacyjnej przysłówника oznacza w związku z tym pozycję paradygmatu (a dla konkretnego czasownika — wyraz morfologiczny), odpowiadającą kształtowi morfologicznemu trzech wyrazów syntaktycznych. Są to mianowicie: liczba pojedyncza rodzaju męskoosobowego formy nieaglutynacyjnej przysłównika, liczba pojedyncza rodzaju męskożywotnego formy nieaglutynacyjnej przysłównika, liczba pojedyncza rodzaju męskorzeczowego formy nieaglutynacyjnej przysłównika. Oprócz tego będziemy niekiedy pomijać pewne indykatory morfologiczne; stąd określenie *liczba mnoga rodzaju niemęskoosobowego przysłównika* może oznaczać wyraz morfologiczny będący kształtem ośmiu wyrazów syntaktycznych: formy nieaglutynacyjnej liczby mnogiej rodzaju męskożywotnego przysłównika, formy aglutynacyjnej liczby mnogiej rodzaju męskożywotnego przysłównika itd. Dzięki tej technice nie będziemy zmuszeni odwoływać się w sposób jawny do symboli pozycji paradygmatycznych.

4. Strukturalny opis paradygmatu wokabuły

W opisie taksonomicznym kształty grafemiczne poszczególnych form traktujemy jako niepodzielne całości, gdyż interesuje nas tylko ich klasyfikacja z punktu widzenia pełnionych funkcji składniowych. Celem opisu strukturalnego jest analiza kształtów grafemicznych, ukazanie ich wzajemnych związków i skojarzenie z funkcjami składniowymi. W tym celu kształt graficzny dzielimy na *osnowę morfologiczną* i — ewentualnie pusty — *formant morfologiczny*. Jeśli osnowa jest identyczna dla wszystkich form danej wokabuły, to nazywamy ją *stałą*, w przeciwnym razie — *wymienną*. Jeśli dana osnowa wymienna występuje tylko w jednej formie, to nazywamy ją *nieproduktywną*, w przeciwnym razie jest to *osnowa produktywna*. Dla ustalenia uwagi będziemy dalej jako *formanty* traktować zakończenia form czasownikowych wyszczególnione w tabelach Tokarskiego. W konsekwencji przez *osnowę* będziemy rozumieć taki fragment formy czasownikowej, który w tabelach Tokarskiego jest symbolicznie oznaczony tyldą. Ze względów technicznych wprowadzamy dodatkowe pojęcie *osnowy potencjalnie wymiennej*; dalej będziemy oznaczać je małymi literami alfabetu greckiego, zgodnie z następującą konwencją.

1. Osnowa bezokolicznika — litera α (alfa).
2. Osnowa trzeciej osoby liczby pojedynczej orzekacza — litera β (beta).

3. Osnowa pierwszej osoby liczby pojedynczej orzekacza — litera γ (gamma).
4. Osnowa trzeciej osoby liczby mnogiej orzekacza — litera δ (delta).
5. Osnowa drugiej osoby liczby pojedynczej rozkaznika — litera ϵ (epsilon).
6. Osnowa formy nieaglutynacyjnej rodzaju męskiego liczby pojedynczej przysłównika — litera ζ (dzeta).
7. Osnowa rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej przysłównika — litera η (eta).
8. Osnowa rodzaju męskoosobowego liczby mnogiej przysłównika — litera θ (theta).
9. Osnowa bezosobnika — litera ι (jota).

W niniejszym artykule wykorzystujemy wyłącznie opisane dalej analityczne i syntetyczne reguły literowe; możliwe jest stosowanie również reguł graficznych, opisanych w (Bień w druku), ale wydaje się to mniej wygodne.

5. Reguły analityczne

Reguły analityczne stosujemy do odpowiednich napisów występujących w hasłowej informacji morfologicznej; napis taki nazywamy argumentem hasłowym reguły. Wygodnie jest przyjąć, że argument reguły analitycznej stanowi jednocześnie jej wartość, tj. kształt wyrazu morfologicznego opisywanego przez daną regułę. Podstawowym przeznaczeniem analitycznych reguł formantowych jest ustalenie kształtu wskazanej osnowy na podstawie ortograficznego zapisu formy; dodatkowym efektem jest zinterpretowanie występującego w informacji hasłowej napisu — stanowiącego argument danej reguły — jako kształtu morfologicznego odpowiedniej formy wokabulary.

Reguła analityczna prosta ma postać symbolu osnowy, po którym bezpośrednio następuje ortograficzny zapis formantu; znaczenie reguły prostej jest oczywiste. Reguła analityczna złożona to ciąg reguł prostych oddzielonych przecinkami; należy je przeglądać od lewej do prawej i wykorzystać pierwszą z nich, która daje się zastosować do argumentu reguły.

Informacja, która z reguł składowych reguły złożonej została użyta, jest niekiedy istotna; reguły takie nazywamy regułami alternatywnymi, zaś występujące w nich symbole osnów z indeksami dolnymi (np. α_1 , α_2) — symbolami osnów alternatywnych. Dodatkowym efektem zastosowania reguły alternatywnej jest zapo-

miętanie odpowiedniej wartości indeksu, która jest później wykorzystywana przez właściwą regułę syntetyczną.

Na szczególną uwagę zasługują reguły analityczne bezformantowe, tj. reguły z formantem pustym, których zadaniem jest podstawienie argumentu na symbol osnowy. Ponieważ ich argumentem może być dowolny napis, ich użycie jest ograniczone dodatkowymi warunkami.

6. Reguły syntetyczne

Przeznaczeniem reguły syntetycznej jest utworzenie ortograficznego zapisu — stanowiącego wartość tej reguły — kształtu graficznego danej formy na podstawie ortograficznego zapisu formantu, ortograficznego zapisu osnowy i symbolu osnowy łącznie z ewentualnym indeksem. Reguła syntetyczna prosta ma postać symbolu osnowy — z indeksem lub bez — po którym bezpośrednio następuje ortograficzny zapis formantu; znaczenie reguły prostej jest oczywiste. Reguła syntetyczna złożona to ciąg reguł prostych oddzielonych przecinkami, przy czym symbole osnów muszą się różnić indeksami; zastosowanie reguły złożonej sprowadza się do wybrania — na podstawie wcześniej zapamiętanej wartości indeksu — właściwej składowej reguły prostej, a następnie zastosowanie tej reguły. Warto pamiętać, że tylko jeden z indeksowanych symboli osnów alternatywnych może posiadać wartość nadaną przez złożoną regułę analityczną.

Ponieważ pewne fragmenty paradygmatu wokabulary czasownikowej są szczególnymi przypadkami odmiany rzeczownikowej (odśłownik) i przymiotnikowej (imiesłowy), nie ma potrzeby powtarzania tych reguł w tabeli koniugacji. Zamiast tego odpowiednie reguły pozwalają utworzyć napisy analogiczne do hasłowej informacji morfologicznej wokabul rzeczownikowych i przymiotnikowych. Reguły te nazywamy uwikłanymi regułami syntetycznymi i stosujemy w nich nieco inny zapis reguł złożonych — wyznaczające pewien element napisu reguły składowe piszemy jedna pod drugą, ujmując je z obu stron w nawiasy klamrowe.

Słownikowej informacji morfologicznej dla rzeczowników poświęcone są artykuły (Bień 1987, 1988_a); propozycja słownikowych tablic morfologicznych i struktury hasłowej informacji morfologicznej dla wokabul przymiotnikowych — oparta na artykule (Saloni w druku)

— została przedstawiona w pracach (Bień 1988_a, 1988_c). Występujące w tabelach czasownikowych reguły uwikłane dostosowane są do proponowanych w tych artykułach ustaleń.

7. Reguły analityczno-syntetyczne

W tablicach Tokarskiego (1958) formant poprzedzony tyldą pełnił niekiedy funkcję reguły analitycznej i syntetycznej jednocześnie, co mogło prowadzić do niejasności. W takich wypadkach uważamy za właściwe podanie obu reguł w formie ułamka — nad kreską reguła syntetyczna jako licznik ułamka, pod kreską reguła analityczna jako jego mianownik. Jeśli reguła analityczna jest pusta, to opuszczamy również kreskę ułamkową, którą jednak zachowujemy, jeśli pusta jest reguła syntetyczna.

Chociaż sposób wykorzystania reguły analityczno-syntetycznej jest intuicyjnie jasny, jego rygorystyczny opis wymaga wyróżnienia kilku etapów. Pierwszym krokiem jest znalezienie argumentu części analitycznej reguły — jest nim odpowiedni napis w informacji przyhasłowej, a jeśli takiego nie ma, to napis utworzony przez syntetyczną część reguły.

Ustalenie, czy w informacji przyhasłowej znajduje się odpowiedni napis, w ogólnym wypadku wygodnie jest dokonać od razu dla wszystkich reguł analitycznych i analityczno-syntetycznych tabeli. W pierwszej fazie przeglądamy wszystkie analityczne reguły formantowe w kolejności ich występowania w tabeli, i wszystkie napisy w informacji przyhasłowej, również w kolejności ich występowania. Po napotkaniu napisu, do którego dana reguła daje się zastosować, przyporządkowujemy go jako argument hasłowy tej regule; następnie powtarzamy tę operację — pomijając reguły posiadające już argumenty — aż do wyczerpania listy reguł formantowych. Pozostałe napisy z informacji przyhasłowej przyporządkowujemy jako argumenty kolejnym regułom bezformantowym. Jeśli hasłowa informacja morfologiczna jest poprawnie zbudowana, to wszystkie zawarte w niej napisy zostają przyporządkowane jako argumenty odpowiednim regułom — będziemy nazywać je dalej argumentami hasłowymi.

Jeśli pewnej regule analitycznej stanowiącej część reguły analityczno-syntetycznej nie został przyporządkowany argument hasłowy, to jej argumentem jest napis — nazywany dalej argumentem tablicowym — utworzony za pomocą części syntetycznej tej reguły.

Wartością reguły analityczno-syntetycznej jest wartość jej części analitycznej, a jej efektem ubocznym — podstawienie przez jej część analityczną pewnego fragmentu jej argumentu na symbol osnowy. Oczywiście, reguły są tak skonstruowane, że wartością reguły jest kształt wyrazu morfologicznego opisanego przez daną regułę; w szczególności, przypisując pewien napis z informacji przyhasłowej odpowiedniej regule analityczno-syntetycznej jako jej argument hasłowy, dokonujemy interpretacji tego napisu jako kształtu pewnego wyrazu morfologicznego.

8. Przykłady

Przytoczonych w załączniku 19 tablic odpowiada 18 wzorom koniugacyjnym wyróżnionym przez Tokarskiego oraz czasownikom nieregularnym bez *cyfry grupy*. Występujące w oryginalnych tablicach niejednoznaczności zostały rozstrzygnięte — niekiedy arbitralnie — w taki sposób, aby umożliwić poprawny zapis paradygmatów przykładowych czasowników. Przykłady te zostały w istotnej części zaczerpnięte z pracy (Saloni 1987), częściowo zaś dobrane przez autora, w miarę możliwości spomiędzy oryginalnych przykładów Tokarskiego, które jednak nie zawsze były dostatecznie wyraziste.

Dla zwiększenia przejrzystości tabel stosowane są konsekwentnie różnorodne wyróżnienia typograficzne, których tutaj nie omawiamy, zostawiając ich dostrzeżenie uważnemu czytelnikowi.

Postać przyhasłowej informacji morfologicznej nie jest tematem niniejszej pracy, dlatego ograniczymy się tutaj do krótkiego komentarza, stosując pojęcia wprowadzone w artykule (Bień 1987). Mianowicie charakterystyka gramatyczna artykułu hasłowego składa się z symbolu typu artykułu hasłowego i symbolu aspektu. Typ artykułu opisującego wokabulę czasownikową oznaczamy symbolem V, zaś aspekt — wzorując się na podręczniku (Saloni, Świdziński 1985) — symbolami aspektu dokonanego PF i niedokonanego IMPF. Za wcześniejszą wersją koncepcji Tokarskiego — wykorzystywaną w kilku kolejnych (od trzeciego do ósmego) wydaniach *Słownika poprawnej polszczyzny* Stanisława Szobera — wzory odmiany oznaczamy liczbami arabskimi. Tworzenie i nietworzenie niektórych form jest oznaczane symbolami form występującymi w przytoczonych tabelach, poprzedzonymi odpowiednio znakiem plus lub minus, np. +ibr, +idk, -rzk itd.; w poniższych przykładach

informację o istnieniu tych form podajemy za *Słownikiem języka polskiego PAN* pod redakcją W. Doroszewskiego, nawet jeśli może ona budzić zastrzeżenia czy wątpliwości.

czytać V IMPF 1 +ibr

przeczytać V PF 1 +ibr

dać V PF 1 dadzą +ibr

umieć V PF 2 +ibr

zrozumieć V PF 2 zrozum a. rzad. zrozumiej +ibr

szaleć V IMPF 3

oszałeć V PF 3 -ods

trzeźwieć V IMPF 3 +ibr

otrzeźwieć V PF 3 +ibr

rysować V IMPF 4 +ibr

narysować V PF 4 +ibr

krzepnąć V IMPF 5a +ibr

okrzepnąć V PF 5a +ibr

sunąć V IMPF 5b +ibr

przesunąć V PF 5b +ibr

chudnąć V IMPF 5c

schudnąć V PF 5c

moknąć V IMPF 5c moknął a. mókł

zmoknąć V PF 5c zmókł a. zmokł +ibr +idk

kraść V IMPF 5c kradnie +ibr -ods

uciec V PF 5c ucieknie

rosnąć a. **róść** V IMPF 5c rosnę rośnie -ods

walić V IMPF 6a +ibr -ods

tropić V IMPF 6a tropię +ibr

kleić V IMPF 6a kleję +ibr

robić V IMPF 6a robię rób +ibr

ważyć V IMPF 6b +ibr

zważyć V PF 6b +ibr

kipieć V IMPF 7a

wykipieć V PF 7a
myśleć V IMPF 7a +ibr
pomyśleć V PF 7a +ibr
widzieć V IMPF 7a widzę +ibr -rzk
lecieć V PF 7a leć -ods
słyszeć V IMPF 7b +ibr
usłyszeć V PF 7b +ibr
drzeć V IMPF 7b drżym
czytywać V IMPF 8a +ibr
oszukiwać V IMPF 8b +ibr
rozstrzeliwać V IMPF 8b rozstrzelam
bajać V IMPF 9
wiązać V IMPF 9 wiąże +ibr
stawiać V IMPF 9 stawiam
rwąć V IMPF 9 rwać rwie rwij +ibr
pić V IMPF 10a +ibr
wypić V PF 10a +ibr
grzać V IMPF 10b grzeję a. grzeje +ibr
nagrząć V PF 10b +ibr
dmąć V IMPF 10c dmie +ibr
brać V IMPF 10c bierze +ibr
wziąć V PF 10c weźmie wzię a. weźmij +ibr
trzeć V PF 11 tarta trę trze trzyj tarł +ibr
tluć V PF 11 tłuczono tłucę tłucze +ibr
wieść V PF 11 wiedziono wiedę wiedzie wiedź wiódł wiodła wiedli +ibr
jechać V PF 12 jechano jadę jedzie jedź jechał +ibr

Utworzenie pełnego paradygmatu dla przykładowych czasowników nie powinno sprawiać trudności; pewnej uwagi wymagają tylko wzory 6a, 7a, 7b, 8b, 9, 10c, 11 i 12, gdzie istotna jest kolejność stosowania reguł analitycznych.

9. Zakończenie

Jak widać z załączonych tablic, ścisły opis wyróżnionych przez Tokarskiego grup tematycznych nie jest sprawą prostą, głównie ze względu na wymiany tematowe oraz różne sposoby ortograficznego oznaczania miękkości głosek. Można mieć nadzieję, że zaproponowana tutaj koncepcja przyczyni się do stworzenia bardziej przejrzystego opisu koniugacji czasowników w języku polskim.

10. Literatura cytowana

- (Bień 1987) Janusz S. Bień, *Koncepcja hasłowej informacji morfologicznej (na przykładzie rzeczownika)*. [W:] Z. Saloni (red.). *Studia z polskiej leksykografii współczesnej II*, Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku. s. 151-164.
- (Bień 1988) Janusz S. Bień, *Koncepcja Tokarskiego słownikowej informacji morfologicznej*. [W:] Z. Saloni (red.). *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*. Ossolineum. Wrocław 1988, s. 97-116.
- (Bień 1988_a) Janusz S. Bień, *Koncepcja hasłowej informacji morfologicznej dla rzeczowników*. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* t. XXXIV(1988), s. 13-20.
- (Bień 1988_b) Janusz S. Bień, *Toward Computer Usable Dictionary of Polish [invited paper]*. *Zbornik IV. konference Računalniška obdelava jezikovnih podatkov [Proceedings of the IV-th Conference Computer Processing of Language Data]*. Portorož. 2-7.10.1988. pp 13-28.
- (Bień 1988_c) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie przymiotnika)*. Złożone do druku.
- (Bień w druku) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie przymiotnika)*. *Studia Gramatyczne*. w druku.
- (Bień, Saloni 1982) Janusz S. Bień, Zygmunt Saloni, *Pojęcie wyrazu morfologicznego i jego zastosowanie do opisu fleksji polskiej (wersja wstępna)*. *Prace Filologiczne XXXI*. s. 31-45.
- (Saloni 1987) Zygmunt Saloni (według Jana Tokarskiego). *Wzory koniugacyjne*. Wydruk komputerowy z dnia 20 maja 1987 r.

- (Saloni 1987_a) Zygmunt Saloni, *Projet d'un «Bescherelle» polonais*. *Revue québécoise de linguistique* Vol. 17, No 2, pp 217-237.
- (Saloni w druku) Zygmunt Saloni, *Rygorystyczny opis polskiej deklinacji przymiotnikowej*. *Prace językoznawcze Uniwersytetu Gdańskiego* 16(1990). w druku.
- (Saloni, Świdziński 1985) Zygmunt Saloni, Marek Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*. PWN: Warszawa 1985 (wydanie drugie zmienione).
- (Tokarski 1958) Jan Tokarski, *Formy fleksyjne*. [W:] W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego t. I*, Wiedza Powszechna: Warszawa 1958 (przedruk PWN 1964), s. XLIX-LXXIV.

Przypisy do tabel

- ¹ forma hasłowa wokabuły czasownikowej
- ² nieistnienie jest sygnalizowane w hasłowej informacji morfologicznej odpowiednim symbolem poprzedzonym znakiem minus, np. -rzk
- ³ istnieje tylko dla czasowników niedokonanych
- ⁴ istnieje tylko dla czasowników dokonanych
- ⁵ istnienie jest sygnalizowane w hasłowej informacji morfologicznej odpowiednim symbolem poprzedzonym znakiem plus, np. +ibr
- ⁶ otrzymany napis należy interpretować tak jak hasłową informację morfologiczną wokabuły przymiotnikowych
- ⁷ otrzymany napis należy interpretować tak jak hasłową informację morfologiczną wokabuły rzeczownikowych
- ⁸ jeśli istnieje, to jest opisany w odrębnym artykule hasłowym

Wzór V 1

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							— αΑĆ
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							αając
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		αam	
					2		αasz	
					3		αa	
			m		1		αamy	
					2		αacie	
					3		αaja δA	
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		αaj	
					1		αajmy	
					2		αajcie	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męś żeń nij mos nms	a g l u t y n a c y j n o ś ć	—	αal
							+	
							—, +	αała
			—, +				αało	
			—, +				αali	
			—, +				αały	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αający A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αanie N N 1

Tabela VI ©J.S.Bień 1989

Wzór V 2

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły	
bzk	bezokolicznik ¹							αEC	
bzs	bezosobnik ²							αano	
wsp	współczesnik ³							αejac	
upd	uprzednik ⁴							αawszy	
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αem		
					2		αesz		
					3		αe		
			m		1		αemy		
					2		αecie		
					3		αeja		
rzk	rozkażnik ²	liczba	p	osoba	2		αej ε		
			m		1		emy		
					2		ecie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αal	
							+		
					żeń			-,+	αala
			m		nij			-,+	αało
					mos			-,+	αeli
					nms			-,+	αały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejacy A' 3	
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3	
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj							
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N x 1	

Tabela VI ©J.S.Bień 1989

Wzór V 3

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły	
bzk	bezokolicznik ¹							αEC	
bzs	bezosobnik ²							αano	
wsp	współczesnik ³							αejac	
upd	uprzednik ⁴							αawszy	
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		αeję		
					2		αejesz		
					3		αeje		
			m		1		αejemy		
					2		αejecie		
					3		αeja		
rzk	rozkaźnik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		αej		
			m		1		αejmy		
					2		αejcie		
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męś	a g l u t y n a c y	-	αal	
							+		
					żeń		-,+	αala	
			nij		-,+		αało		
			m		mos		j n o ś ć	-,+	αeli
								nms	-,+
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejacy A` 3	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj							
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αały A` 3	
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N N 1	

Tabela VI ©J.S.Bień 1989

Wizór V 4

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							<u>α</u> ować
bzs	bezosobnik ²							αowano
wsp	współczesnik ³							αując
upd	uprzednik ⁴							αowawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αuję	
					2		αujesz	
					3		αuje	
			m		1		αujemy	
					2		αujecie	
					3		αują	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		αuj	
					1		αujmy	
					2		αujcie	
prz	przysłownik [*]	liczba	p	rodzaj	męś	a g l u t y n a c y j n o ś ć -	αował	
						+		
					żeń	- , +	αowała	
					nij	- , +	αowało	
					mos	- , +	αowali	
					m	nms	- , +	αowały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αujący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αowany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odstownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αowanie N x 1

Tabela V ©J.S.Bień 1989

Wzór V.5a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							ONAC
bzs	bezosobnik ²							Onięto
wsp	współcześnik ³							Onąc
upd	uprzednik ⁴							Onąwszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		Onę	
					2		Oniesz	
					3		Onie	
			m		1		Oniemy	
					2		Oniecie	
					3		Ona	
rzk	rozkaźnik ²	p	osoba	2		Onij		
				1		Onijmy		
		m		2		Onijcie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	Onął	
					żeń	+	Onęła	
					nij	+, +	Onęło	
			m		mos	+, +	Oneli	
					nms	+, +	Onęły	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj					Onący A' 3	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					Onięty A' 3	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odsiownik ^{2,7}	liczba, przypadek					Onięcie daw. Onie N S 1	

Tabela V5 © J.S. Bień 1989

Wzór V 5b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły		
bzk	bezokolicznik ¹							— ONAĆ		
bzs	bezosobnik ²							Onięto		
wsp	współczeseńnik ³							Onąc		
upd	uprzednik ⁴							Onąwszy		
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		Onę			
					2		Oniesz			
					3		Onie			
			m	1		Oniemy				
				2		Oniecie				
				3		Oną				
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		On			
					1		Onimy			
					2		Onicie			
prz	przysłownik ²	liczby	p	rodzaj	męs	aglu	—	Onał		
						u	+			
					żeń	y	+	Onęła		
			m		mj	y	+	Onęło		
					ć		mos	n	+	Oneli
							mas	s	+	Onęły
					icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj			
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						Onięty A' 3		
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj								
odl	odslownik ^{2,7}	liczba, przypadek						Oniecie daw. onenie N N i		

Tabela V6 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 5c

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha_1 \text{NA}\acute{\text{C}}, \alpha_2 \acute{\text{C}}, \alpha_2 \text{C}$
bzs	bezosobnik ²							$\beta \text{ni}\acute{\text{e}}\text{t}\text{o}$
wsp	współczesnik ³							$\gamma \text{na}\acute{\text{c}}$
upd	uprzednik ⁴							ζlszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		βne	
					2		γNE	
					3		βniesz	
			m		1		$\alpha_1 \text{nie}$	
					2		βNIE	
					3		βniemy	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	1		βniecie	
					2		γna	
					3		βnij	
			m		1		βnijmy	
					2		βnijcie	
					3			
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjność	-	$\gamma \acute{\text{i}}$
							+	ζL
							- , +	$\gamma \acute{\text{i}}$
							- , +	γta
			m		żeń		- , +	γto
					nij		- , +	βli
					mos		- , +	
					nms		- , +	γty
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma \text{nacy A' 3}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\beta \text{ni}\acute{\text{e}}\text{ty A' 3}$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma \text{ty A' 3}$
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\beta \text{ni}\acute{\text{e}}\text{cie N N 1}$

Tabela V7 ©J.S.Bien 1989

Wzór V 6a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αΙĆ
bzs	bezosobnik ²							γono
wsp	współczesnik ³							γac
upd	uprzednik ⁴							αiwszy
orz	orzekacz	liczba	p	osobna	1		αε	
					2		γE	
					3		αisz	
			m	1		αi		
				2		αimy		
				3		αicie		
						γα		
						δ _{1A} , δ _{2A}		
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osobna	2		δ ₁ , δ ₂	
					1		ε	
			m	2		emy		
						ecie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αił
					żeń		+	αiła
					nij		-,+	αiło
			m		mos		-,+	αili
					nms		-,+	αiły
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						γacy A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						γony A' 3 γeni
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						γenie N N 1

Tabela V8 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 6b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne					reguły	
hbk	bezokolicznik ¹						ayć	
bzs	bezosobnik ²						oono	
wsp	współcześnik ³						ααc	
upd	uprzednik ⁴						αvwszy	
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αc	
					2		αysz	
					3		αy	
			m		1		αymy	
					2		αycie	
					3		αą	
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		α	
			m		1		αmy	
					2		αcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjność	-	αył
							+	αyła
					żeń		-,+	αyło
			nij		-,+		αyli	
			m		mos		-,+	αyły
					nms		-,+	αyły
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj					ααy A' 3	
ib.	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					αony A' 3 eni	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek					αenie N N 1	

Tabela V9 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 7a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha_1 \text{IEĆ}, \alpha_2 \text{EĆ}$
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							γac
upd	uprzednik ⁴							ζawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		$\alpha_1 \text{ię}, \alpha_2 \text{ę}$	
					2		γE	
					3		αisz	
			m	1		αi		
				2		αimy		
				3		αicie		
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		α	
					1		ϵ	
			m	2		ϵmy		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	$\alpha_1 \text{iał}, \alpha_2 \text{al}$	
					żeń	+	ζAL	
					nij	-, +	$\zeta \text{ała}$	
			m	mos	-, +	$\zeta \text{ało}$		
				nms	-, +	ζali		
					-, +	ζaty		
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma \text{acy A' 3}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\zeta \text{any A' 3}$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\zeta \text{enie N N 1}$

Tabela VII © J.S.Bień 1989

Wzór V 1b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αεĆ
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							δαε
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1			αε
					2			αysz
					3			αy
			m		1			αymy
					2			αycie
					3			αą δα
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2			α ε
			m		1			εmy
					2			εcie
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αał
					żeń		+	αała
					nij		+, +	αało
			m		mos	języczny	+, +	αali
					mns	języczny	+, +	αały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						δacy A` 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A` 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odsiownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N x 1

Tabela V11 © J.S.Bień 1989

Wzór V 1a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αYWAĆ
bzs	bezosobnik ²							αywano
wsp	współczesnik ³							αujac
upd	uprzednik ⁴							αywawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αuję	
					2		αujesz	
					3		αuje	
		m	1		αujemy			
			2		αujecie			
			3		αują			
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		αuj	
			m		1		αujmy	
				2		αujcie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αywał
							+	
					żeń		-, +	αywała
			nij			-, +	αywało	
			mos			-, +	αywali	
			m		nms		-, +	αywały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αujący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αywany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odszownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αywanie N N 1

Tabela V17 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 8b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\overline{\alpha IWAĆ}$
bzs	bezosobnik ²							$\alpha i w a n o$
wsp	współczeseńnik ³							$\alpha u j \acute{a} c$
upd	uprzednik ⁴							$\alpha i w a w s z y$
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		$\alpha u j \acute{e}$	
					2		$\alpha u j e s z$	
					3		$\alpha u j e$	
			m		1		$\alpha u j e m y$	
					2		$\alpha u j e c i e$	
					3		$\alpha u j \acute{a}$	
rzk	rozkaźnik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		$\alpha u j$	
					1		ϵ	
					2		$\epsilon m y$	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męs	-	$\alpha i w a \acute{t}$	
						+		
					żeń	-, +	$\alpha i w a \acute{t} a$	
					nij	-, +	$\alpha i w a \acute{t} o$	
					mos	-, +	$\alpha i w a \acute{t} i$	
					nms	-, +	$\alpha i w a \acute{t} y$	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha u j \acute{a} c y A' 3$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha i w a n y A' 3$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśłownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha i w a n i e N N I$

Tabela V11 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 9

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha \bar{A} \bar{C}$
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							γac
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		$\beta \bar{e}$	
					2		$\gamma \bar{E}$	
					3		βesz	
			m		1		$\alpha \bar{e}$	
					2		$\beta \bar{E}$	
					3		βemy	
	2		βecie					
	3		$\gamma \bar{a}$					
	rzk	liczba	p	osoba	2		β	
1						ϵ		
2						ϵmv		
m			2			ϵcie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	$\alpha \bar{a} \bar{l}$
					żeń	cyfrowy	+	$\alpha \bar{a} \bar{a}$
					nij	cyfrowy	-, +	$\alpha \bar{a} \bar{o}$
			m		mos	cyfrowy	-, +	$\alpha \bar{a} \bar{i}$
					nms	cyfrowy	-, +	$\alpha \bar{a} \bar{y}$
						ścisły	-, +	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma \text{acy A' 3}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha \text{any A' 3}$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha \text{enie N x 1}$

Tabela V14 © J.S. Bień 1989

Wzór V 10a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\bar{c}$
bzs	bezosobnik ²							αto
wsp	współczesnik ³							$\alpha j\acute{a}c$
upd	uprzednik ⁴							$\alpha wszv$
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		$\alpha j\acute{e}$	
					2		$\alpha jesz$	
					3		αje	
			m		1		$\alpha jemy$	
					2		$\alpha jecie$	
					3		$\alpha j\acute{a}$	
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		αj	
					1		αjmy	
					2		$\alpha jcie$	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	l o d z a j	męs	-	αl	
						+		
					żeń	-,+	αla	
			nij		-,+	αlo		
			m		mos	-,+	αli	
					nms	-,+	αfy	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha j\acute{a}cy A' 3$
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha ty A' 3$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha cie N N 1$

Tabela V1: ©J.S.Bień 1989

Wzór V 10b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αΑĆ
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							αejąc
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αeję	
					2		αejesz	
					3		αeje	
			m		1		αejemy	
					2		αejecie	
					3		αeją	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		αej	
					1		αejmy	
			m		2		αejcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αai
							+	αała
							-, +	αało
							-, +	αali
							-, +	θLI
							-, +	αały
m	mos	nms						
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αanie N N 1

Tabela V16 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 10c

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\overline{\alpha\alpha\acute{c}}$
bzs	bezosobnik ²							$\alpha\epsilon to$
wsp	współczesnik ³							$\beta_1 m\acute{a}c, \beta_2 n\acute{a}c$
upd	uprzednik ⁴							$\alpha\acute{a}wszy$
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		$\beta_1 m\epsilon, \beta_2 n\epsilon$	
					2		$\beta_1 miesz, \beta_2 niesz$	
					3		$\overline{\beta_1 MIE, \beta_2 NIE}$	
			m		1		$\beta_1 miemy, \beta_2 niemy$	
					2		$\beta_1 miecie, \beta_2 niecie$	
					3		$\beta_1 m\epsilon, \beta_2 n\epsilon$	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		$\beta_1 mij, \beta_2 nij$	
					1		ϵ	
					2		ϵmy	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	-	$\alpha\acute{a}l$	
					żeń	+	$\alpha\epsilon\acute{a}$	
					nij	+	$\alpha\epsilon lo$	
			m		mos	+	$\alpha\epsilon li$	
					nms	+	$\alpha\epsilon ty$	
					aglutynacyjność	-		
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \beta_1 m\acute{a}cy \right\}, A' 3$ $\left\{ \beta_2 n\acute{a}cy \right\}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha\epsilon ty A' 3$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśłownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha\epsilon cie N N 1$

Tabela V17 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 11

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły							
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\hat{C}, \alpha C$							
bzs	bezosobnik ²							$\iota_1 ONO, \iota_2 TO$							
wsp	współczesnik ³							γac							
upd	uprzednik ⁴							ζisy							
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		βe								
					2		γE								
					3		βesz								
			m	1		βemy									
				2		$\beta ecie$									
				3		γa									
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		β								
					1		ϵ								
					2		ϵmy								
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	a l u t y n a c y j n o ś ć	-	γl							
							-	ζL							
							+	ηl							
							+	ζla							
							+	ηLA							
							+	ηlo							
							+	ηli							
							+	θLJ							
							+	ηty							
							icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma acy A' 3$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1 ony \\ \iota_2 ty \end{matrix} \right\} A' 3$							
wdk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj													
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1 enie \\ \iota_2 cie \end{matrix} \right\} N N 1$							

Tabela V18 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 12

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły	
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\bar{\zeta}$	
bzs	bezosobnik ²							$\iota_1\text{NO}, \iota_2\text{TO}$	
wsp	współczesnik ³							$\delta\alpha\epsilon$	
upd	uprzednik ⁴							ζlszy	
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1			$\gamma\bar{\epsilon}$	
					2			βsz	
					3			$\bar{\beta}$	
			m		1			βmy	
					2			βcie	
					3			$\gamma\bar{a}$ $\delta\bar{a}$	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2			ϵ	
			m		1			ϵmy	
					2			ϵcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	-	aglutynacyjny	$\bar{\zeta}\bar{L}$	
						+		$\zeta\bar{I}$	
					żeń	-+		$\zeta\bar{a}$ $\eta\bar{L}\bar{A}$	
			m		nij	-+		$\eta\bar{L}\bar{o}$	
					mos	-+		$\eta\bar{L}\bar{i}$ $\theta\bar{L}\bar{I}$	
					nms	-+		$\eta\bar{L}\bar{y}$	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma\alpha\epsilon\text{y A' 3}$	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1\text{ony} \\ \iota_2\text{ty} \end{matrix} \right\} \text{A' 3}$	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj							
ods	odśłownik ^{2,8}	liczba, przypadek							

Tabela V19 ©J.S.Bień 1989

Janusz S. BIEŃ

Koncepcja hasłowej informacji morfologicznej (na przykładzie rzeczownika)*

1. Wstęp

W latach pięćdziesiątych Jan Tokarski, wówczas docent i członek redakcji *Słownika języka polskiego PAN* (1958–1969) stworzył dla tego słownika (dalej cytowanego jako SJP Dor. od nazwiska redaktora naczelnego W. Doroszewskiego) pionierską koncepcję słownikowej informacji morfologicznej. Zawarty w SJP Dor. jej opis (Tokarski 1958), wtłoczony w tradycyjną terminologię i niewielką objętość, nie mógł przedstawić jej wyczerpująco i w sposób nie budzący wątpliwości. Wstępna analiza tej koncepcji, zapoczątkowana pracą (Bień 1969), wykazała oprócz licznych zalet również usterki i przeoczenia. Najważniejszym jednak problemem była konieczność dokonania weryfikacji informacji morfologicznej podanej w artykułach hasłowych, ponieważ okazała się ona mało wiarygodna. Choć pewne prace wstępne zostały wykonane jeszcze na początku lat siedemdziesiątych (Franz 1971), zadanie to zostało srealizowane dopiero w latach 1978–1983 przez kilkunastoosobowy zespół studencki kierowany przez Zygmunta Salonia (Lipińska 1986); stworzona w ten sposób kartoteka umożliwiła m.in. dokonanie analiz przedstawionych w pracach (Gruszczyński 1985, 1986). Kolejnym krokiem była rekonstrukcja koncepcji Tokarskiego przedstawiona w artykule (Bień 1986). Naturalną kontynuacją tych prac było podjęcie próby odpowiedniej modyfikacji koncepcji Tokarskiego, wykorzystującej aktualny stan wiedzy o morfologii polskiej i skierowanej do nadania jej pełnej ścisłości i większej przejrzystości; zagadnieniu temu zostały już poświęcone artykuły (Bień 1987^a, 1987^b), których znajomość nie jest jednak konieczna dla rozumienia niniejszego tekstu.

* Wstępna wersja niniejszego tekstu została przedstawiona w marcu 1987 r. na konferencji organizowanej przez Katedrę Współczesnego Języka Polskiego Uniwersytetu Łódzkiego i ukaże się w tomie *Rozpraw Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* zawierającym materiały tej konferencji.

W artykule stosujemy konsekwentnie następującą konwencję. Fragmenty artykułów hasłowych przytaczane w tekście z zachowaniem oryginalnych wyróżnień typograficznych, a także reprezentacje grafemiczne form i ich fragmenty, cytujemy ujmując je w pojedyncze cudzysłowy, np. *'bal'*, *'strumień'*. Napisy reprezentujące formy fleksyjne i inne jednostki bilateralne wyróżniamy tradycyjnie kursywą, np. *nić*.

2. Struktura artykułu hasłowego

Oto kilka typowych artykułów hasłowych SJP Dor.:

strumień m I 1. < woda [...] > [...] 2. [...] o *fras.* [...] // L
uczeń m I, D. *ucnia*, Im M. *uczniowie*, D. -ów 1. < ten, który [...] > [...] 2. [...] // L
kundel m I, D. ~*dla*, Im D. -i a. -ów [...]
I bal m I, D. -u, Im D. -ów < [...] > [...] o *fras.* [...] o *przen.*
 <fr. *bal*>

Składają się one z następujących elementów.

1. Hasło , tj. napis wyróżniony w słowniku drukiem tłustym i najczęściej rozpoczynający artykuł hasłowy, np. *'strumień'*, *'uczeń'*, *'kundel'*, *'bal'*.
2. Wyróżnik hasłowy w postaci liczby rzymskiej poprzedzającej hasło, służący do różnicowania artykułów hasłowych o identycznym hasle, np. 'I' w *'I bal'*.
3. Charakterystyka gramatyczna artykułu hasłowego — nazywana krócej charakterystyką hasła — w naszych przykładach w postaci napisu 'm', wskazującego na rodzaj selektywny rzeczownika.
4. Przyhasłowa informacja morfologiczna, która w naszych przykładach ma postać symbolu odmiany 'I' oraz — niekiedy pustego — ciągu reprezentacji form i formantów przyhasłowych.
5. Treść, stanowiąca pozostałą część artykułu hasłowego.

O miejscu artykułu hasłowego w słowniku decyduje jego tytuł, który w ogólnym wypadku składa się z wyróżnika hasłowego i hasła, a najczęściej z samego hasła; przytaczając hasło w funkcji tytułu nie będziemy go ujmować w cudzysłowy, np. *kundel*.

Jednostkę języka opisaną w danym artykule hasłowym nazywamy *wokabulą* — por. (Bień, Saloni 1982). W konkretnym tekście *wokabula* jest realizowana przez swoje *formy fleksyjne*; normalnie treść artykułu hasłowego odnosi się do wszystkich form fleksyjnych *wokabuli*, a nie tylko do tych, których reprezentacje są jawnie podane w artykule hasłowym.

2. Przeznaczenie hasłowej informacji morfologicznej

Przez *hasłową informację morfologiczną* rozumiemy *hasło* wraz z *przysłową informacją morfologiczną*. Jej zadaniem jest umożliwienie — przy pomocy słownikowych tablic morfologicznych — utworzenia wszystkich form fleksyjnych danej *wokabuli*. Zakładamy przy tym, że proces tworzenia form powinien być całkowicie mechaniczny, można jednak korzystać z informacji zawartej w charakterystyce gramatycznej hasła. Wydaje się, że taka właśnie była intencja Tokarskiego, która jednak z różnych powodów nie została w pełni zrealizowana.

Przez utworzenie formy fleksyjnej *wokabuli* rozumiemy jawne wskazanie jej własności, w szczególności:

- kształtu formy, który najczęściej reprezentujemy przez odpowiedni napis,
- zestawu wartości kategorii fleksyjnych odróżniającego daną formę od innych form fleksyjnych tej samej *wokabuli*.

Ścisły a jednocześnie wygodny opis form fleksyjnych i ich funkcji wymaga wprowadzenia dość złożonej hierarchii pojęć takich jak *kształt alfabetyczny*, *kształt grafemiczny*, *wyraz grafemiczny*, *wyraz morfologiczny* i *wyraz składniowy*. Pojęcia te zostały omówione dokładniej w artykule (Bień 1987.), tutaj zaś będą wprowadzane intuicyjnie tylko w takim stopniu, w jakim to jest konieczne.

4. Formy hasłowe

Zgodnie z tradycją leksykograficzną formą *hasłową* dla *wokabul rzeczownikowych* jest *mianownik liczby pojedynczej*, a dla *rzeczowników pluralium tantum* — *mianownik liczby mnogiej*. *Hasło* stanowi reprezentację *kształtu formy hasłowej*, samo jednak nie wskazuje,

o którą formę hasłową chodzi — 'nić' formalnie jest analogiczne do 'nić', a 'osnić' do 'błonia'. Informację, że *nić*, *sanie* i *błonie* są rzeczownikami, że *nić* i *błonie* to liczba pojedyncza, a *sanie* to liczba mnoga, czerpiemy z innych elementów artykułu hasłowego, gdzie — w przypadku SJP Dor. — jest ona podana w sposób niejawną.

Typowe hasło najprościej jest interpretować jako ciąg liter, abstrahując od rodzaju pisma drukarskiego oraz rozróżnienia dużych i małych liter. Tradycja lingwistyczna — jak się wydaje, nigdy nie sformułowana jawnie na piśmie — nakazuje jednak interpretować tego typu napisy w sposób jeszcze bardziej abstrakcyjny, uwzględniający pewne zjawiska fonetyczne. Tradycję tę staramy się tutaj uwzględnić, traktując w razie potrzeby hasło i inne reprezentacje form fleksyjnych w artykule hasłowym jako ciągi grafemów reprezentowanych przez specjalne napisy, w których oprócz liter alfabetu polskiego mogą występować pewne dodatkowe oznaczenia, np. 'błonie', 'strumień'.

5. Wyróżnik hasłowy

Wydaje się, że stosowana w SJP Dor. postać wyróżnika hasłowego jest zbyt rzucająca się w oczy jak na pomocniczy symbol o całkowicie konwencjonalnym charakterze. Konwencja *Małego słownika języka polskiego* (Skorupka, Audenaert, Lempicka 1968) stosowania małych cyfr arabskich, np. 'bal' jest chyba znacznie lepsza.

3. Charakterystyka gramatyczna artykułu hasłowego

Proponujemy tutaj smodyfikowanie charakterystyki hasła wokabuli rzeczownikowych w następujący sposób.

Po pierwsze, wskazujemy w sposób jawny typ wokabuli opisywanej przez dany artykuł hasłowy. Po drugie, wskazujemy również, który element paradygmatu wokabuli stanowi formę hasłową. Zakładamy roboczo, że obie te informacje są zawarte w symbolu noszącym nazwę typ artykułu hasłowego: symbol *Rz* oznacza rzeczowniki regularne z mianownikiem liczby pojedynczej jako formą hasłową, zaś *Rs'* — rzeczowniki plurala tantum z mianownikiem liczby mnogiej jako formą hasłową. Dodanie tych symboli do istniejących artykułów hasłowych nie stanowi żadnego problemu.

Do braccia, proponujemy wykorzystanie charakterystyki gramatycznej hasła do wskazywania własności składniowych rzeczownika za pomocą uogólnionej kategorii rodzaju, wprowadzonej w artykule (Saloni 1976) i omówionej w książce (Saloni, Świrański 1986: 154–162, 182–189). Drugim elementem charakterystyki hasła będzie więc jeden z symboli *M1*, *M2*, *M3*, *F*, *N1*, *N2*, *P1*, *P2*, *P3*. Symbole *M1*, *M2*, *M3* oznaczają trzy podrodzaje męskie, postulowane jeszcze przez Mańca (1956), które są (Bień, Łukasiewicz, Szpanowicz 1973) nazywane rodzajem męskoosobowym, męskosywnym i męskorsemsowym. Wprowadzenie tych symboli do artykułów hasłowych nie jest pracą mechaniczną, ale została ona już wykonana w ramach dokonanej pod kierunkiem Zygmunta Salonia weryfikacji informacji gramatycznej w SJPDor. (Lipińska 1986). Symbol *F* oznacza tradycyjny rodzaj żeński, zaś *N1*, *N2* to rodzaj nijaki, różnicowany ze względu na łączliwość z liczebnikami zbiorowymi — por. *dwoje dzieci* (rodzaj nijaki *N1*, który proponujemy nazywać rodzajem nijakim zbiorowym) i *dwa okna* (rodzaj nijaki *N2*, który proponujemy nazywać rodzajem nijakim zwykłym). Wartość kategorii rodzaju przypisywanej rzeczownikom plurali (antum) bierzemy za Szpanowiczem nazywać rodzajem przymnogim i oznaczać symbolem *P1* (np. *ci państwo*, *dwoje państwa*), *P2* (np. *te skrypcy*, *dwoje skrypiec*) i *P3* (np. *te spodnie*, *dwie pary spodni*) w zależności od łączliwości z formami męskoosobowymi i liczebnikami zbiorowymi.

7. Symbol odmiany

Przeznaczeniem symbolu odmiany jest wskazanie odpowiedniej słownikowej tablicy morfologicznej. W SJPDor. przyjęto osobną numerację tablic w ramach każdego z trzech rodzajów selektywnych, tak więc symbol odmiany bez symbolu rodzaju jest wieloznaczny; można to zmienić przez odpowiednie przenumerowanie tablic.

Rozpatrzmy obecnie przykład artykułu hasłowego rozpoczynającego się następująco

strumień Rz M3 I...

W celu utworzenia wszystkich form fleksyjnych tej wokabulary należy najpierw znaleźć tablicę wskazaną łącznie przez symbol odmiany i charakterystykę hasła — w tym wypadku będzie to tabela N1 opisana w artykule (Bień 1987_a). Następnie w rubryce formy hasłowej

C.

wskazując, że tzw. osnowa jest w tym wypadku osnowa symbolu α i identyczna z kształtem graficznym formy hasłowej 'strum'ed'. Reguły syntetyczne zawarte w odpowiednich rubrykach tabeli wskazują, jak na podstawie osnowy otrzymać kształt odpowiedniej formy fleksyjnej, np. w rubryce dopełniacza liczby pojedynczej znajdujemy regułę syntetyczną

C2a

osnakująca dodanie do osnowy α formantu 'a' — w rezultacie otrzymamy kształt graficzny 'strum'eda', który możemy łatwo przekształcić na kształt alfabetyczny 'strumienia'.

W wypadku artykułów hasłowych uczeń i kundał proces tworzenia form będzie bardziej skomplikowany, ponieważ utworzone zgodnie z tabelą za pomocą osnowy wskazanej przez formę hasłową formy fleksyjne *uczenia, *uczeniu, ... i *kundela, *kundelu, ... są niepoprawne; niezbędne jest więc wprowadzenie do artykułu hasłowego informacji, które unieważniają ogólną regułę zawartą w tabeli i zastępują ją regułą szczególną stosowaną dla opisywanej wokabulary; w informatyce tego typu postępowanie nosi angielską nazwę *override*, dla którego najbliższym odpowiednikiem polskim jest chyba prawniczy i nieco archaiczny termin *kasacja*. Rosnąć będziemy kasację bezpośrednią i kasację pośrednią. Podany przy hasle napis 'uczenia' kasuje bezpośrednio formę *uczenia; jednocześnie za pomocą reguły analitycznej

 $\beta\alpha A$

zawartej w rubryce dopełniacza liczby pojedynczej zostaje utworzona osnowa 'uczn', wykorzystywana do tworzenia pozostałych form paradygmatu — w ten sposób dokonuje się kasacja pośrednia form *uczeniu itd.

W SJPDor. spotykamy również złożone symbole odmienne, jak np. w artykułach hasłowych

starosta m odm. jak *ś IV*, [...]

chorąży m odm. jak przym. *lm M.* -owie

Odsyłanie krytelnika do wzorów odmiany przymiotnikowej jest wątpliwą oszczędnością. Wzory te — notabene nie podane jawnie w SJPDor. — muszą być skonstruowane tak, aby obejmowały pełny paradygmat przymiotnika i takich wyrazów jak *saimki* i *liczebni* o odmianie przymiotnikowej oraz imiesłowu; dołączenie do tej listy rzeczowników wymaga m.in. uwzględnienia specyficznego dla rzeczowników mechanizmu interpretacji form i formantów podawanych przy hasle (patrz niżej), co byłoby naszym zdaniem nadmierną komplikacją. W tej sytuacji uważamy za celowe uzupełnienie wzorów odmiany rzeczownikowej o wzór odmiany przymiotnikowej i takie ich przenumerowanie, które usunie potrzebę stosowania złożonych symboli odmiany również dla haseł typu *starosta*.

Hasłowa informacja morfologiczna dla rzeczowników *plurale tantum* w SJPDor. jest nietypowa, ponieważ odsyła do nienumerowanego wzoru w punkcie II 8 opisu (Tokarski 1958). Po nadaniu mu numeru i uwzględnieniu innych naszych postulatów przykładowy artykuł hasłowy mógłby wyglądać następująco:

nożyce *Rz' P2 I* [...]

8. Formy przyhasłowe

Przez formy przyhasłowe rozumiemy tutaj takie formy fleksyjne wokabulary, które muszą być wskazane w artykule hasłowym dla kasacji odpowiednich reguł słownikowych tabeli morfologicznych; ponieważ forma fleksyjna jest pojęciem bilateralnym, na piśmie może ona być reprezentowana tylko pośrednio, przez podanie jej kształtu alfabetycznego i odpowiednich wartości kategorii fleksyjnych. Kształt alfabetyczny może być podany w całości, np. 'ucznia', 'uczniowie' lub w sposób skrócony, np. '~dla'. Stosowane w SJPDor. zasady skracania form zostały przedstawione w (Bień 1986); korzystając z terminologii (Bień 1987a), możemy powiedzieć, że poprzedzającą skrót tydzie należy zastąpić napisem otrzymanym z hasła przez odcięcie takiego jej zakończenia, które zaczyna się od pierwszego od końca grafemu zgodnego z pierwszym grafemem w skróconym zapisie formy. Naszym zdaniem powyższa zasada skracania form powinna obowiązywać tylko redaktora artykułu

hasłowego, zaś użytkownicy słownika powinni stosować regułę prostszą: poprzedzającą skróty należy zastąpić napisem otrzymanym z hasła przez odcięcie takiego jej zakończenia, które zaczyna się od pierwszej od końca litery identycznej z pierwszą literą w skróconym zapisie formy. W sytuacji, kiedy te dwie reguły prowadziłyby do różnych wyników, redaktor artykułu powinien zrezygnować ze stosowania skrótu.

Wartości kategorii fleksyjnej przypadku są podawane za pomocą odpowiednich skrótów, przy czym nie zostało rozstrzygnięte, jak należy postępować w przypadku systemowych synkretyzmów uwzględnionych w tabelach — czy podawać tylko jeden symbol wystarczający do właściwej interpretacji zapisu, czy też wyliczać symbole wszystkich wartości przypadku dla danego synkretyzmu. Proponujemy tutaj, aby zawsze podawać tylko jeden symbol, ale symbol odnoszący się do pojedynczej formy podawać bez kropki, a symbol reprezentujący kilka form synkretycznych — z kropką.

Wartość kategorii liczby jest wskazywana za pomocą jednego tylko skrótu 'lm', który — jeśli występuje — odnosi się do wszystkich reprezentacji form podanych po nim; wartość liczby pojedynczej jest wartością domyślną, tj. odnosi się do wszystkich reprezentacji form, dla których nie została określona — w podany wyżej sposób — wartość liczby mnogiej.

9. Formanty przyhasłowe

W przyhasłowej informacji fleksyjnej oprócz lub zamiast reprezentacji form fleksyjnych mogą wystąpić reprezentacje formantów; są im przyporządkowane wartości kategorii fleksyjnych analogicznie jak formom przyhasłowym, mają one jednak nieco inne znaczenie — wskazują mianowicie tę rubrykę słownikowej tabeli morfologicznej, w której należy dokonać kasacji zawartego w niej formantu i skonstruować potencjalną regułę morfologiczną do utworzenia odpowiedniej formy. Szczegółowe to zagadnienie zostało omówione w (Bień 1987₆), tutaj zaś warto zwrócić uwagę, że nie należy mylić formantów przyhasłowych, np. '-i', '-u', '-ów', ze skróconymi reprezentacjami form przyhasłowych, np. '~dla'. Widać to wyraźnie w artykule hasłowym *kundel*, gdzie zmiana '~dla' na '-dla' prowadziłoby do otrzymania błędnej formy *kundeldla, zaś skróty '~i' i '~ów' byłyby nierozwiązywalne ze względu na brak wspólnej litery czy grafemu w skrócie i napisie

hasłowym. Niestety, różnica ta nie była oczywista nawet dla redaktorów SJPDor., którzy zawiera sporą liczbę tego typu błędów.

10. Oboczność

Przez oboczność rozumiemy występowanie w paradygmacie danej wokabuty więcej niż jednej formy fleksyjnej o tych samych wartościach kategorii fleksyjnych — mówiąc ściślej, różniących się wyłącznie wartością nietradycyjnej kategorii wariant, wprowadzonej w (Bień, Saloni 1982). Jeśli jedna z tych form jest tworzona za pomocą tabeli, to nazywamy ją formą regularną; pozostałe formy nazywamy formami obocznymi. W przypadku hasła *kundel* oboczność jest opisana jako dwa równouprawnione sposoby kasacji odpowiedniego formantu tabeli. Chociaż jeden z formantów podanych przy hasle jest identyczny z kasowanym regularnym formantem tabeli, należy takie postępowanie uznać za prawidłowe; podanie w artykule hasłowym tylko reprezentacji formy obocznej stwarzałoby pozory preferowania jej względem formy regularnej.

W przypadku artykułu hasłowego

pedel m I, D. *~ela* a. *pedla*, *lm* D. *~eli* a. *~elów*, *pedli* a. *pedłów* ...

sprawa jest bardziej złożona, bo reguła analityczna rubryki dopełniacza liczby pojedynczej prowadzi do utworzenia dwóch osnów obocznych: 'pedel' i 'pedl'. Reguły traktowania takich wypadków nie zostały określone przez Tokarakię, a redakcja SJPDor. nie opracowała jednolitego sposobu postępowania, czego dowodzi m.in. cytowany artykuł hasłowy. Naszym zdaniem osnowy oboczne należy konsekwentnie stosować zawsze tam, gdzie nie są one skasowane przez przyhasłową informację morfologiczną — w tym wypadku jesteśmy uprawnieni do utworzenia form *pedela*, *pedla*, *pedelowi*, *pedłowi*, *pedelu*, *pedlu*, *pedele*, *pedle*, *pedelom*, *pedłom*, *pedelami*, *pedłami*, *pedelach*, *pedłach*; gdyby redaktor uważał za niepoprawną np. formę *pedelowi*, powinien do artykułu hasłowego dodać kasację 'C pediowi'. Po wprowadzeniu powyższej reguły wyliczanie czterech form w dopełniaczu liczby mnogiej jest zbędne, wystarczy podać oboczne formanty jak w hasle '*kundel*'.

Tradycyjnie jako formy oboczne traktowane są również takie formy, które różnią się m.in. własnościami składniowymi, i jako takie powinny być traktowane jako odrębne formy

fleksyjne, np. *chłopi* i *chłopy*, *operatorsy* i *operatory*, *funkcji* i *funkcyj*. Konsekwencją tego stanowiska jest wprowadzenie w (Bień, Śaloni 1932) nowych kategorii gramatycznych dla ich zróżnicowania. W (Bień 1987₂) przedstawiono podejście inne, choć równoważne, uznając, że wokabula rzeczownikowa w ogólnym wypadku składa się z kilku jednoetek nazywanych *fleksemami*. W szczególności wokabulary rzeczowników męskich posiadają jeden lub dwa dodatkowe fleksy tworzone przez „degradację” rodzaju selektywnego z męskoosobowego na męskożywotny i z męskożywotnego na męskorzeczowy, a następnie zastosowanie odpowiednich dla danego podrodzaju tabel; zakładamy przy tym, że paradygmaty tych fleksów mogą być defektywne. Pozwala to m.in. usunąć lukę w koncepcji Tokarskiego zasygnalizowaną przez Gruszczyńskiego (1986:63), polegającą na braku możliwości wskazania rodzaju selektywnego pewnych form paradygmatu. W proponowanej tu konwencji zapis

wieaszcz Rs M1 II lm M. wieaszcz a. wieaszczowie ...

oznaczałby, że forma *wieaszcz* ma rodzaj męskoosobowy, zaś zapis

wieaszcz Rs M1 II lm M. wieaszczowie ...

oznaczałby, że forma *wieaszcz* — utworzona na podstawie odpowiedniej tabeli — ma rodzaj męskożywotny. Jeśli tabela dla rzeczowników M1 II będzie zawierać w rubryce mianownika liczby mnogiej formant ‘owie’, to drugi zapis przybierze jeszcze prostszą postać

wieaszcz Rs M1 II ...

Podobny problem występuje w złożonych artykułach hasłowych typu

plywak m III 1. < ten, kto pływa, płynie; ten, kto umie pływać,
 uprawia sport pływacki [...] > [...] 2. pot. < człowiek mówiący o
 czym powierzchownie, ogólnikowo > [...] 3. lotn. < spodnia część
 podwozia wodnopłatowca [...] > [...] [...] 6. sool a) < *Dytiscus*,
 chrząszcz wodny [...] > [...] b) < ptak, którego palce złaczone są
 błoną umożliwiającą mu pływanie > [...] [...] > [...]

Brak w nich jawnego wskazania podrodzaju selektywnego, różnego w różnych znaczeniach, a istotnego choćby dla tworzenia form biernika. Możemy łatwo rozwiązać ten problem,

podając przy odpowiednich definicjach dodatkowe informacje, np. w następujący sposób:

plywak *Es M1 III* 1. < ten, kto pływa, pływie; ten, kto umie pływać, uprawia sport pływacki [...] > [...] 2. pot. < człowiek mówiący o czym powierzchownie, ogólnikowo > [...] 3. *M3 lotn.* < spodnia część podwozia wodnopłatowca [...] > [...] [...] 6. *M2 zoól a)* < *Dytiscus*, chrząszcz wodny [...] > [...] *b)* < ptak, którego palce słazzone są błoną umożliwiającą mu pływanie > [...] [...]

państwo *Rs N2 III Ms ~twie* 1. < trwały związek ludzi osiadłych na pewnym terytorium [...] > [...] 2. *P1* < pan i pani jako para małżeńska, [...] > [...]

Formy typu funkcji i funkcji są traktowane jako należące do różnych fleksemów tej samej wokabulary, przy czym fleksem nazywany różnicowym ma paradygmat defektywny zawierający jedynie formę dopełniacza liczby mnogiej (kształt jej jest różny od kształtu dopełniacza liczby pojedynczej, stąd nazwa fleksemu; formy dopełniacza obu liczb drugiego fleksemu, nazywanego *uniformnym*, są synkretyczne). Formy te są tworzone regularnie za pomocą tabel, nie ma więc potrzeby podawania ich jako form przyhasłowych.

11. Przykłady

Dla wygody czytelnika podamy tutaj niektóre z omawianych artykułów hasłowych w postaci uwzględniającej postulowane modyfikacje.

strumień *Rs M3 I* 1. < woda [...] > [...] 2. [...] o fras. [...] // *L*

uczeń *Rs M1 I, D ucznia, lm M. uczniowie, D -ów* 1. < ten, który [...] > [...] 2. [...] // *L*

kundel *Rs M2 I, D ~dia, lm D. -i a. -ów* [...]

¹**bal** *Rs M3 I, D. -u, lm D -ów* < [...] > [...] o fras. [...] o przen. <fr. bal>

pedel *Rs M1 I, D. ~ela a. pedla, lm D. -i a. -ów* ...

Przykłady te zostały celowo ograniczone do grupy m i, ponieważ tabele dla niej znajdują się w artykule (Bień 1987_a) i zainteresowany czytelnik może prześledzić proces tworzenia form fleksyjnych wokabatu w całości.

12. Zakończenie

Problem nadania pełnej ścisłości koncepcji Tokarskiego ma dwa aspekty. Z jednej strony, proponowany formalizm powinien pozwolić na jednoznaczne zapisanie wszystkich informacji, które chcemy podać przy hasle. Z drugiej jednak strony, użyty formalizm nie powinien wymuszać na redaktorze hasła podejmowania decyzji, co do których nie ma odpowiedniego uzasadnienia w uszerebkowaniu językowym; jak się wydaje, problem ten dotąd nie był w pełni doceniany. Mamy nadzieję, że przedstawiona metoda zadowalająco uwzględni oba aspekty sprawy.

W artykule tym ograniczyliśmy się do przedstawienia najważniejszych aspektów koncepcji Tokarskiego hasłowej informacji morfologicznej i jej proponowanej modyfikacji. Nie jest to oczywiście jedyny możliwy sposób opisu morfologii w słowniku. Sam Tokarski (1969) opracował odmienny system na potrzeby *Wielkiego słownika polsko-angielskiego* (Staniłowski 1969), zaś jeszcze inny został zaproponowany przez Gruszczyńskiego (1986). Mamy nadzieję, że niniejszy tekst przyczyni się do lepszego zrozumienia koncepcji Tokarskiego i ułatwi obiektywne porównywanie alternatywnych rozwiązań.

13. Literatura cytowana

- (Bień 1969) Janusz S. Bień, *Algorytmizacja fleksji polskiej — problemy i perspektywy*. *Massynty Matematyczne* 1969 (5), s. 15–18.
- (Bień 1986) Janusz S. Bień, *Koncepcja Tokarskiego słownikowej informacji morfologicznej*. [W:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Ossolineum, w druku.
- (Bień 1987_a) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie rzeczownika)*. *Studia Gramatyczne*, w druku.

- (Bień 1987,) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie czasownika)*. [W:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej III*, złożone do druku.
- (Bień, Saloni 1982) Janusz S. Bień, Zygmunt Saloni, *Pojęcie wyrazu morfologicznego i jego zastosowanie do opisu fleksji polskiej (wersja wstępna)*. *Prace Filologiczne XXXI*, s. 31-45.
- (Bień, Łukasiewicz, Sspakowicz 1973) Janusz S. Bień, Witold Łukasiewicz, Stanisław Sspakowicz, *Opis systemu MARYSIA, I. Zasady pisania scenariusza i scenopisu*. Sprawozdania Instytutu Massy: Matematycznych i Zakładu Obliczeń Numerycznych Uniwersytetu Warszawskiego nr 41.
- (Franjass 1971) Maria Franjass, *Badanie struktury słownikowej informacji czasownikowej dla potrzeb systemu konwersacyjnego*. Praca magisterska, Instytut Massyn Matematycznych, Uniwersytet Warszawski.
- (Gruszczyński 1985) Włodzimierz Gruszczyński, *Formy fleksyjne w Słowniku języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Poradnik Językowy 2.3 (1985)*, s. 183-195.
- (Gruszczyński 1986) Włodzimierz Gruszczyński, *Fleksja rzeczowników we współczesnym języku polskim. Opis i próba jego zastosowania w słowniku*. Praca doktorska, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski.
- (Lipińska 1986) Halina Lipińska, *Analiza informacji gramatycznej w Słowniku języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego w cyklu prac magisterskich w FUW w Białymstoku*. [W:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Ossolineum, w druku.
- (Mańczak 1956) Witold Mańczak, *Ile rodzajów jest w polskim ?* *Język Polski* 36, s. 116-121.
- (Saloni 1976) Zygmunt Saloni, *Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim*. [W:] R. Łaskowski (red.), *Kategorie gramatyczne grup imiennych we współczesnym języku polskim*. Ossolineum: Wrocław 1976, s. 43-78.
- (Saloni, Świdziński 1985) Zygmunt Saloni, Marek Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*. PWN: Warszawa 1985 (wydanie drugie zmienione).

(Skorupka, Auderska, Lempicka 1968) Stanisław Skorupka, Halina Auderska, Zofia Lempicka, *Mazy słownik języka polskiego*. PWN. Warszawa 1968.

(Stanisławski 1969) Jan Stanisławski, *Wielki słownik polsko-angielski*, Wiedza Powszechna: Warszawa 1969.

(Sspakowicz 1983) Stanisław Sspakowicz, *Formalny opis składniowy zdań polskich*. Wydawnictwa UW: Warszawa 1983.

(Tokarski 1958) Jan Tokarski, *Formy fleksyjne*. [W:] W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego t. I*, Wiedza Powszechna: Warszawa 1958 (przedruk PWN 1964), s. XLIX-LXXIV.

(Tokarski 1969) Jan Tokarski, *Elementy gramatyki polskiej*. [W:] (Stanisławski 1969), s. 1560-1583.

Janusz S. BIEN

Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie czasownika)

1. Wstęp

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie pewnych aspektów opracowywanej przez autora koncepcji słownikowej informacji morfologicznej, która ma za zadanie usunąć nieścisłości i niedogodności koncepcji Tokarskiego (Tokarski 1958) omówione szczegółowo w pracy (Bień 1988). Należy zwrócić uwagę, że koncepcja tablic różni się od samych tablic m. in. tym, że nie przesądza do końca o ich zawartości. Tym samym wyróżnione przez Tokarskiego wzory koniugacyjne użyte są w niniejszej pracy wyłącznie w charakterze przykładów. Ich wykorzystanie tutaj w tej funkcji daje podwójne korzyści. Po pierwsze, ułatwia to porównanie zmodyfikowanej koncepcji z oryginalną koncepcją Tokarskiego. Po drugie, dzięki uściśleniu zasad interpretacji wzorów koniugacyjnych Tokarskiego ułatwia także podjęcie dyskusji nad ich — jak się wydaje, pożądaną — modyfikacją: propozycję takiej modyfikacji (Saloni 1987) zasygnalizował już Zygmunt Saloni w swoim artykule (Saloni 1987.).

2. Przeznaczenie słownikowych tablic morfologicznych

Podstawową funkcją słownikowych tablic morfologicznych jest dostarczenie reguł pozwalających użytkownikowi słownika utworzyć — na podstawie hasłowej

informacji morfologicznej — pełny zestaw form jednostki języka opisanej w danym artykule hasłowym, czyli wokabuły. Reguły te są tak zaprojektowane, aby stosowanie ich odbywało się w sposób czysto mechaniczny; innymi słowy, do utworzenia paradymatu wokabuły nie jest potrzebna ani teoretyczna, ani praktyczna znajomość gramatyki polskiej.

Słownikowe tablice morfologiczne w sposób wtórny pełnią również funkcję instrukcji dla redaktorów opracowujących hasłową informację morfologiczną. Dla ułatwienia im pracy może być pożyteczne sporządzenie uzupełniających wytycznych i komentarzy, ale jedynym kryterium poprawności hasłowej informacji morfologicznej jest sprawdzenie — za pomocą reguł zawartych w tablicach — możliwości utworzenia paradymatu wokabuły.

Jak wynika z powyższego, tablice morfologiczne mają sens tylko łącznie z hasłową informacją morfologiczną i w związku z tym nie dają całościowego obrazu morfologii polskiej. Informacja taka może być również zawarta w słowniku, ale sposób jej podania jest zagadnieniem odrębnym, tutaj nie omawianym.

3. Taksonomiczny opis paradymatu wokabuły

Przez taksonomiczny opis paradymatu wokabuły rozumiemy jawne wyliczenie wszystkich jej form wraz z podaniem ich funkcji gramatycznej. Wokabułę czasownikową rozumiemy tutaj identycznie jak w pracy (Bień 1988), nawiązującej do aparatu pojęciowego wprowadzonego w artykule (Bień, Saloni 1982). Dla naszych obecnych potrzeb wymaga on jednak modyfikacji w celu objęcia opisem systemowych synkretyzmów. W tym celu zdefiniujemy tutaj wyraz morfologiczny inaczej niż w (Bień, Saloni 1982), a mianowicie jako trójkę uporządkowaną: kształt grafemiczny, reprezentant paradigmatyczny i pozycja paradigmatyczna, gdzie trzeci element jest symbolem stanowiącym umowne określenie roli wyrazu w paradymacie danego typu. Pełniejszą informację o funkcjach składniowych formy zawiera wyraz syntaktyczny, rozumiany jako ciąg złożony z następujących elementów: wyrazu morfologicznego stanowiącego kształt morfologiczny danego wyrazu syntaktycznego oraz indyktorów morfologicznych w sensie pracy (Bień, Saloni 1982), czyli wartości odpowiednich kategorii gramatycznych.

Formy złożone czasownika traktujemy jako wyrazy frazeologiczne zbudowane

z odpowiednich wyrazów syntaktycznych; wprowadzenie pojęcia wyrazu frazeologicznego postulowano już w pracy (Bień, Saloni 1982). Jednym z otwartych problemów powstrzymujących nas od jego ścisłej definicji są konstrukcje typu *Czyś był tam i widział to wszystko?*, gdzie *ś* odnosi się jednocześnie do *był* i *widział*. Z jednej strony byłoby naturalne, gdyby *ś* należało do dwóch wyrazów frazeologicznych jednocześnie, z drugiej zaś — taka interpretacja jest sprzeczna z duchem metody składników bezpośrednich stosowanej do opisu składni; w konsekwencji sformułowanie definicji wyrazu frazeologicznego wymaga szczególnej staranności.

Ze względów praktycznych jest wskazane, aby poszczególne pozycje paradygmatyczne lub ich grupy synkretyczne miały wygodne nazwy. Większość form (w tradycyjnym rozumieniu tego słowa) wokabulary czasownikowej posiada już nazwy, które albo są powszechnie przyjęte, albo zadowolają co najmniej ich autora — do tych ostatnich należy np. imiesłów dokonany nazywany przez Tokarskiego (1958) imiesłowem przeszłym przymiotnikowym. Kłopot sprawiają przede wszystkim formy czasu teraźniejszego dla czasowników niedokonanych i przyszłego prostego dla czasowników dokonanych. Wspólną cechą charakterystyczną tych form jest możliwość samodzielnego pełnienia funkcji orzeczenia, stąd proponujemy tutaj nazwę *orzekaacz*. Wątpliwości budzi również nazwa *imiesłów przeszły*, wprowadzona przez Tokarskiego, który termin *imiesłów* rozumiał szerzej, niż chcielibyśmy to czynić obecnie. Charakterystyczną cechą tej grupy form jest ich mała samodzielność, gdyż występują one głównie jako składowe — pisane łącznie lub rozdzielnie — czasu przeszłego, przyszłego lub trybu warunkowego. Nawiązując do tego znaczenia wyrazu *słowo*, które zachowało się w terminie *przysłówek*, można powiedzieć, że główną cechą tych form jest występowanie łącznie ze słowem *posiłkowym* (niekiedy *zerowym*). To rozumowanie skłoniło nas do zaproponowania terminu *przysłownik*, analogicznego do używanego przez Tokarskiego terminu *odsłownik*. Choć nazwa ta jest niewątpliwie kontrowersyjna, utworzony od niej skrót *prz* doskonale spełnia swoją funkcję mnemotechniczną.

Systemowe synkretyzmy będziemy oznaczać w gruncie rzeczy zgodnie z tradycją. Choć wyróżniamy co najmniej pięć rodzajów: męskoosobowy, męskożywotny, męskorzeczowy, żeński i nijaki, to posługujemy się również takimi określeniami jak *rodzaj męski* lub *rodzaj męskoosobowy*. Sformułowanie *liczba pojedyncza rodzaju męskiego*

formy nieaglutynacyjnej przysłównika oznacza w związku z tym pozycję paradygmatu (a dla konkretnego czasownika — wyraz morfologiczny), odpowiadającą kształtowi morfologicznemu trzech wyrazów syntaktycznych. Są to mianowicie: liczba pojedyncza rodzaju męskoosobowego formy nieaglutynacyjnej przysłównika, liczba pojedyncza rodzaju męskożywotnego formy nieaglutynacyjnej przysłównika, liczba pojedyncza rodzaju męskorzeczowego formy nieaglutynacyjnej przysłównika. Oprócz tego będziemy niekiedy pomijać pewne indykatory morfologiczne; stąd określenie *liczba mnoga rodzaju niemęskoosobowego przysłównika* może oznaczać wyraz morfologiczny będący kształtem ośmiu wyrazów syntaktycznych: formy nieaglutynacyjnej liczby mnogiej rodzaju męskożywotnego przysłównika, formy aglutynacyjnej liczby mnogiej rodzaju męskożywotnego przysłównika itd. Dzięki tej technice nie będziemy zmuszeni odwoływać się w sposób jawny do symboli pozycji paradygmatycznych.

4. Strukturalny opis paradygmatu wokabuły

W opisie taksonomicznym kształty grafemiczne poszczególnych form traktujemy jako niepodzielne całości, gdyż interesuje nas tylko ich klasyfikacja z punktu widzenia pełnionych funkcji składniowych. Celem opisu strukturalnego jest analiza kształtów grafemicznych, ukazanie ich wzajemnych związków i skojarzenie z funkcjami składniowymi. W tym celu kształt graficzny dzielimy na *osnowę morfologiczną* i — ewentualnie pusty — *formant morfologiczny*. Jeśli osnowa jest identyczna dla wszystkich form danej wokabuły, to nazywamy ją *stałą*, w przeciwnym razie — *wymienną*. Jeśli dana osnowa wymienna występuje tylko w jednej formie, to nazywamy ją *nieproduktywną*, w przeciwnym razie jest to *osnowa produktywna*. Dla ustalenia uwagi będziemy dalej jako *formanty* traktować zakończenia form czasownikowych wyszczególnione w tabelach Tokarskiego. W konsekwencji przez *osnowę* będziemy rozumieć taki fragment formy czasownikowej, który w tabelach Tokarskiego jest symbolicznie oznaczony tyldą. Ze względów technicznych wprowadzamy dodatkowe pojęcie *osnowy potencjalnie wymiennej*; dalej będziemy oznaczać je małymi literami alfabetu greckiego, zgodnie z następującą konwencją.

1. Osnowa bezokolicznika — litera α (alfa).
2. Osnowa trzeciej osoby liczby pojedynczej orzekacza — litera β (beta).

3. Osnowa pierwszej osoby liczby pojedynczej orzekacza — litera γ (gamma).
4. Osnowa trzeciej osoby liczby mnogiej orzekacza — litera δ (delta).
5. Osnowa drugiej osoby liczby pojedynczej rozkaznika — litera ϵ (epsilon).
6. Osnowa formy nieaglutynacyjnej rodzaju męskiego liczby pojedynczej przysłównika — litera ζ (dzeta).
7. Osnowa rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej przysłównika — litera η (eta).
8. Osnowa rodzaju męskoosobowego liczby mnogiej przysłównika — litera θ (theta).
9. Osnowa bezosobnika — litera ι (jota).

W niniejszym artykule wykorzystujemy wyłącznie opisane dalej analityczne i syntetyczne reguły literowe; możliwe jest stosowanie również reguł graficznych, opisanych w (Bień w druku), ale wydaje się to mniej wygodne.

5. Reguły analityczne

Reguły analityczne stosujemy do odpowiednich napisów występujących w hasłowej informacji morfologicznej; napis taki nazywamy argumentem hasłowym reguły. Wygodnie jest przyjąć, że argument reguły analitycznej stanowi jednocześnie jej wartość, tj. kształt wyrazu morfologicznego opisywanego przez daną regułę. Podstawowym przeznaczeniem analitycznych reguł formantowych jest ustalenie kształtu wskazanej osnowy na podstawie ortograficznego zapisu formy; dodatkowym efektem jest zinterpretowanie występującego w informacji hasłowej napisu — stanowiącego argument danej reguły — jako kształtu morfologicznego odpowiedniej formy wokabulary.

Reguła analityczna prosta ma postać symbolu osnowy, po którym bezpośrednio następuje ortograficzny zapis formantu; znaczenie reguły prostej jest oczywiste. Reguła analityczna złożona to ciąg reguł prostych oddzielonych przecinkami; należy je przeglądać od lewej do prawej i wykorzystać pierwszą z nich, która daje się zastosować do argumentu reguły.

Informacja, która z reguł składowych reguły złożonej została użyta, jest niekiedy istotna; reguły takie nazywamy regułami alternatywnymi, zaś występujące w nich symbole osnów z indeksami dolnymi (np. α_1 , α_2) — symbolami osnów alternatywnych. Dodatkowym efektem zastosowania reguły alternatywnej jest zapo-

miętanie odpowiedniej wartości indeksu, która jest później wykorzystywana przez właściwą regułę syntetyczną.

Na szczególną uwagę zasługują reguły analityczne bezformantowe, tj. reguły z formantem pustym, których zadaniem jest podstawienie argumentu na symbol osnowy. Ponieważ ich argumentem może być dowolny napis, ich użycie jest ograniczone dodatkowymi warunkami.

6. Reguły syntetyczne

Przeznaczeniem reguły syntetycznej jest utworzenie ortograficznego zapisu — stanowiącego wartość tej reguły — kształtu graficznego danej formy na podstawie ortograficznego zapisu formantu, ortograficznego zapisu osnowy i symbolu osnowy łącznie z ewentualnym indeksem. Reguła syntetyczna prosta ma postać symbolu osnowy — z indeksem lub bez — po którym bezpośrednio następuje ortograficzny zapis formantu; znaczenie reguły prostej jest oczywiste. Reguła syntetyczna złożona to ciąg reguł prostych oddzielonych przecinkami, przy czym symbole osnów muszą się różnić indeksami; zastosowanie reguły złożonej sprowadza się do wybrania — na podstawie wcześniej zapamiętanej wartości indeksu — właściwej składowej reguły prostej, a następnie zastosowanie tej reguły. Warto pamiętać, że tylko jeden z indeksowanych symboli osnów alternatywnych może posiadać wartość nadaną przez złożoną regułę analityczną.

Ponieważ pewne fragmenty paradygmatu wokabulary czasownikowej są szczególnymi przypadkami odmiany rzeczownikowej (odśłownik) i przymiotnikowej (imiesłowy), nie ma potrzeby powtarzania tych reguł w tabeli koniugacji. Zamiast tego odpowiednie reguły pozwalają utworzyć napisy analogiczne do hasłowej informacji morfologicznej wokabul rzeczownikowych i przymiotnikowych. Reguły te nazywamy uwikłanymi regułami syntetycznymi i stosujemy w nich nieco inny zapis reguł złożonych — wyznaczające pewien element napisu reguły składowe piszemy jedna pod drugą, ujmując je z obu stron w nawiasy klamrowe.

Słownikowej informacji morfologicznej dla rzeczowników poświęcone są artykuły (Bień 1987, 1988_a); propozycja słownikowych tablic morfologicznych i struktury hasłowej informacji morfologicznej dla wokabul przymiotnikowych — oparta na artykule (Saloni w druku)

— została przedstawiona w pracach (Bień 1988_a, 1988_c). Występujące w tabelach czasownikowych reguły uwikłane dostosowane są do proponowanych w tych artykułach ustaleń.

7. Reguły analityczno-syntetyczne

W tablicach Tokarskiego (1958) formant poprzedzony tyldą pełnił niekiedy funkcję reguły analitycznej i syntetycznej jednocześnie, co mogło prowadzić do niejasności. W takich wypadkach uważamy za właściwe podanie obu reguł w formie ułamka — nad kreską reguła syntetyczna jako licznik ułamka, pod kreską reguła analityczna jako jego mianownik. Jeśli reguła analityczna jest pusta, to opuszczamy również kreskę ułamkową, którą jednak zachowujemy, jeśli pusta jest reguła syntetyczna.

Chociaż sposób wykorzystania reguły analityczno-syntetycznej jest intuicyjnie jasny, jego rygorystyczny opis wymaga wyróżnienia kilku etapów. Pierwszym krokiem jest znalezienie argumentu części analitycznej reguły — jest nim odpowiedni napis w informacji przyhasłowej, a jeśli takiego nie ma, to napis utworzony przez syntetyczną część reguły.

Ustalenie, czy w informacji przyhasłowej znajduje się odpowiedni napis, w ogólnym wypadku wygodnie jest dokonać od razu dla wszystkich reguł analitycznych i analityczno-syntetycznych tabeli. W pierwszej fazie przeglądamy wszystkie analityczne reguły formantowe w kolejności ich występowania w tabeli, i wszystkie napisy w informacji przyhasłowej, również w kolejności ich występowania. Po napotkaniu napisu, do którego dana reguła daje się zastosować, przyporządkowujemy go jako argument hasłowy tej regule; następnie powtarzamy tę operację — pomijając reguły posiadające już argumenty — aż do wyczerpania listy reguł formantowych. Pozostałe napisy z informacji przyhasłowej przyporządkowujemy jako argumenty kolejnym regułom bezformantowym. Jeśli hasłowa informacja morfologiczna jest poprawnie zbudowana, to wszystkie zawarte w niej napisy zostają przyporządkowane jako argumenty odpowiednim regułom — będziemy nazywać je dalej argumentami hasłowymi.

Jeśli pewnej regule analitycznej stanowiącej część reguły analityczno-syntetycznej nie został przyporządkowany argument hasłowy, to jej argumentem jest napis — nazywany dalej argumentem tablicowym — utworzony za pomocą części syntetycznej tej reguły.

Wartością reguły analityczno-syntetycznej jest wartość jej części analitycznej, a jej efektem ubocznym — podstawienie przez jej część analityczną pewnego fragmentu jej argumentu na symbol osnowy. Oczywiście, reguły są tak skonstruowane, że wartością reguły jest kształt wyrazu morfologicznego opisanego przez daną regułę; w szczególności, przypisując pewien napis z informacji przyhasłowej odpowiedniej regule analityczno-syntetycznej jako jej argument hasłowy, dokonujemy interpretacji tego napisu jako kształtu pewnego wyrazu morfologicznego.

8. Przykłady

Przytoczonych w załączniku 19 tablic odpowiada 18 wzorom koniugacyjnym wyróżnionym przez Tokarskiego oraz czasownikom nieregularnym bez *cyfry grupy*. Występujące w oryginalnych tablicach niejednoznaczności zostały rozstrzygnięte — niekiedy arbitralnie — w taki sposób, aby umożliwić poprawny zapis paradygmatów przykładowych czasowników. Przykłady te zostały w istotnej części zaczerpnięte z pracy (Saloni 1987), częściowo zaś dobrane przez autora, w miarę możliwości spomiędzy oryginalnych przykładów Tokarskiego, które jednak nie zawsze były dostatecznie wyraziste.

Dla zwiększenia przejrzystości tabel stosowane są konsekwentnie różnorodne wyróżnienia typograficzne, których tutaj nie omawiamy, zostawiając ich dostrzeżenie uważnemu czytelnikowi.

Postać przyhasłowej informacji morfologicznej nie jest tematem niniejszej pracy, dlatego ograniczymy się tutaj do krótkiego komentarza, stosując pojęcia wprowadzone w artykule (Bień 1987). Mianowicie charakterystyka gramatyczna artykułu hasłowego składa się z symbolu typu artykułu hasłowego i symbolu aspektu. Typ artykułu opisującego wokabulę czasownikową oznaczamy symbolem V, zaś aspekt — wzorując się na podręczniku (Saloni, Świdziński 1985) — symbolami aspektu dokonanego PF i niedokonanego IMPF. Za wcześniejszą wersją koncepcji Tokarskiego — wykorzystywaną w kilku kolejnych (od trzeciego do ósmego) wydaniach *Słownika poprawnej polszczyzny* Stanisława Szobera — wzory odmiany oznaczamy liczbami arabskimi. Tworzenie i nietworzenie niektórych form jest oznaczane symbolami form występującymi w przytoczonych tabelach, poprzedzonymi odpowiednio znakiem plus lub minus, np. +ibr, +idk, -rzk itd.; w poniższych przykładach

informację o istnieniu tych form podajemy za *Słownikiem języka polskiego PAN* pod redakcją W. Doroszewskiego, nawet jeśli może ona budzić zastrzeżenia czy wątpliwości.

czytać V IMPF 1 +ibr

przeczytać V PF 1 +ibr

dać V PF 1 dadzą +ibr

umieć V PF 2 +ibr

zrozumieć V PF 2 zrozum a. rzad. zrozumiej +ibr

szaleć V IMPF 3

oszałeć V PF 3 -ods

trzeźwieć V IMPF 3 +ibr

otrzeźwieć V PF 3 +ibr

rysować V IMPF 4 +ibr

narysować V PF 4 +ibr

krzepnąć V IMPF 5a +ibr

okrzepnąć V PF 5a +ibr

sunąć V IMPF 5b +ibr

przesunąć V PF 5b +ibr

chudnąć V IMPF 5c

schudnąć V PF 5c

moknąć V IMPF 5c moknął a. mókł

zmoknąć V PF 5c zmókł a. zmokł +ibr +idk

kraść V IMPF 5c kradnie +ibr -ods

uciec V PF 5c ucieknie

rosnąć a. **róść** V IMPF 5c rosnę rośnie -ods

walić V IMPF 6a +ibr -ods

tropić V IMPF 6a tropię +ibr

kleić V IMPF 6a kleję +ibr

robić V IMPF 6a robię rób +ibr

ważyć V IMPF 6b +ibr

zważyć V PF 6b +ibr

kipieć V IMPF 7a

wykipieć V PF 7a

myśleć V IMPF 7a +ibr

pomyśleć V PF 7a +ibr

widzieć V IMPF 7a widzę +ibr -rzk

lecieć V PF 7a leć -ods

słyszeć V IMPF 7b +ibr

usłyszeć V PF 7b +ibr

drzeć V IMPF 7b drżym

czytywać V IMPF 8a +ibr

oszukiwać V IMPF 8b +ibr

rozstrzeliwać V IMPF 8b rozstrzelam

bajać V IMPF 9

wiązać V IMPF 9 wiąże +ibr

stawiać V IMPF 9 stawiam

rwąć V IMPF 9 rwać rwie rwij +ibr

pić V IMPF 10a +ibr

wypić V PF 10a +ibr

grzać V IMPF 10b grzeję a. grzeję +ibr

nagrząć V PF 10b +ibr

dmąć V IMPF 10c dmie +ibr

brać V IMPF 10c bierze +ibr

wziąć V PF 10c weźmie wzięję a. weźmij +ibr

trzeć V PF 11 tarta trę trzyj tarł +ibr

tluć V PF 11 tłuczono tłucę tłucze +ibr

wieść V PF 11 wiedziono wiedę wiedzie wiedź wiódł wiodła wiedli +ibr

jechać V PF 12 jechano jadę jedzie jedź jechał +ibr

Utworzenie pełnego paradygmatu dla przykładowych czasowników nie powinno sprawiać trudności; pewnej uwagi wymagają tylko wzory 6a, 7a, 7b, 8b, 9, 10c, 11 i 12, gdzie istotna jest kolejność stosowania reguł analitycznych.

9. Zakończenie

Jak widać z załączonych tablic, ścisły opis wyróżnionych przez Tokarskiego grup tematycznych nie jest sprawą prostą, głównie ze względu na wymiany tematowe oraz różne sposoby ortograficznego oznaczania miękkości głosek. Można mieć nadzieję, że zaproponowana tutaj koncepcja przyczyni się do stworzenia bardziej przejrzystego opisu koniugacji czasowników w języku polskim.

10. Literatura cytowana

- (Bień 1987) Janusz S. Bień, *Koncepcja hasłowej informacji morfologicznej (na przykładzie rzeczownika)*. [W:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej II*, Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku, s. 151-164.
- (Bień 1988) Janusz S. Bień, *Koncepcja Tokarskiego słownikowej informacji morfologicznej*. [W:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Ossolineum, Wrocław 1988, s. 97-116.
- (Bień 1988_a) Janusz S. Bień, *Koncepcja hasłowej informacji morfologicznej dla rzeczowników*. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* t. XXXIV(1988), s. 13-20.
- (Bień 1988_b) Janusz S. Bień, *Toward Computer Usable Dictionary of Polish [invited paper]*. *Zbornik IV. konference Računalniska obdelava jezikovnih podatkov [Proceedings of the IV-th Conference Computer Processing of Language Data]*, Portorož, 2-7.10.1988, pp 13-28.
- (Bień 1988_c) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie przymiotnika)*. Złożone do druku.
- (Bień w druku) Janusz S. Bień, *Koncepcja słownikowych tablic morfologicznych (na przykładzie przymiotnika)*. *Studia Gramatyczne*, w druku.
- (Bień, Saloni 1982) Janusz S. Bień, Zygmunt Saloni, *Pojęcie wyrazu morfologicznego i jego zastosowanie do opisu fleksji polskiej (wersja wstępna)*. *Prace Filologiczne XXXI*, s. 31-45.
- (Saloni 1987) Zygmunt Saloni (według Jana Tokarskiego), *Wzory koniugacyjne*. Wydruk komputerowy z dnia 20 maja 1987 r.

- (Saloni 1987_a) Zygmunt Saloni, *Projet d'un «Bescherelle» polonais*. *Revue québécoise de linguistique* Vol. 17, No 2, pp 217-237.
- (Saloni w druku) Zygmunt Saloni, *Rygorystyczny opis polskiej deklinacji przymiotnikowej*. *Prace językoznawcze Uniwersytetu Gdańskiego* 16(1990). w druku.
- (Saloni, Świdziński 1985) Zygmunt Saloni, Marek Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*. PWN: Warszawa 1985 (wydanie drugie zmienione).
- (Tokarski 1958) Jan Tokarski, *Formy fleksyjne*. [W:] W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego t. I*, Wiedza Powszechna: Warszawa 1958 (przedruk PWN 1964), s. XLIX-LXXIV.

Przypisy do tabel

- ¹ forma hasłowa wokabuły czasownikowej
- ² nieistnienie jest sygnalizowane w hasłowej informacji morfologicznej odpowiednim symbolem poprzedzonym znakiem minus, np. -rzk
- ³ istnieje tylko dla czasowników niedokonanych
- ⁴ istnieje tylko dla czasowników dokonanych
- ⁵ istnienie jest sygnalizowane w hasłowej informacji morfologicznej odpowiednim symbolem poprzedzonym znakiem plus, np. +ibr
- ⁶ otrzymany napis należy interpretować tak jak hasłową informację morfologiczną wokabuły przymiotnikowych
- ⁷ otrzymany napis należy interpretować tak jak hasłową informację morfologiczną wokabuły rzeczownikowych
- ⁸ jeśli istnieje, to jest opisany w odrębnym artykule hasłowym

Wzór V 1

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							— αAĆ
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczesnik ³							αając
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1	.....	αam	
					2	.....	αasz	
					3	.....	αa	
			m		1	.....	αamy	
					2	.....	αacie	
					3	.....	αaja δA	
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2	.....	αaj	
					1	.....	αajmy	
					2	.....	αajcie	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męs	aglutynacyjny	-	αal
						+		
					żeń	-,+	αała	
			m		nij	-,+	αało	
					mos	-,+	αali	
					nms	-,+	αały	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αający A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αanie N N 1

Tabela V1 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 2

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły					
bzk	bezokolicznik ¹							— αEC					
bzs	bezosobnik ²							αano					
wsp	współczesnik ³							αejąc					
upd	uprzednik ⁴							αawszy					
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αem						
					2		αesz						
					3		αe						
			m		1		αemy						
					2		αecie						
					3		αeja						
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		αej ε						
			m		1		εmy						
					2		εcie						
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męs	aglutynacyjny	-	αal					
						+							
					żeń	-,+	αala						
						nij	-,+	αało					
			m		mos	-,+	αeli						
						nms	-,+	αały					
					icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejący A' 3
					ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj											
ods	odstownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N x 1					

Tabela VI ©J.S.Bień 1989

Wzór V 3

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły																				
bzk	bezokolicznik ¹							αEC																				
bzs	bezosobnik ²							αano																				
wsp	współczesnik ³							αejac																				
upd	uprzednik ⁴							αawszy																				
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αeję																					
					2		αejesz																					
					3		αeje																					
			m		1		αejemy																					
					2		αejecie																					
					3		αeja																					
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		αej																					
					1		αejmy																					
			m		2		αejcie																					
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αal																				
							+	αala																				
							-, +	αało																				
							-, +	αeli																				
							-, +	αały																				
			m		żeń		języczny	noszący	ścisły	-	-, +																	
												nij	mos	nms														
															m	żeń	języczny	noszący	ścisły	-	-, +							
																						m	żeń	języczny	noszący	ścisły	-	-, +
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejacy A` 3																				
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj																										
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αały A` 3																				
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N N 1																				

Tabela VI ©J.S.Bień 1989

Wizór V 4

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							— αOWAĆ
bzs	bezosobnik ²							αowano
wsp	współczesnik ³							αując
upd	uprzednik ⁴							αowawszy
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		αuję	
					2		αujesz	
					3		αuje	
			m		1		αujemy	
					2		αujecie	
					3		αują	
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		αuj	
			m		1		αujmy	
					2		αujcie	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męś	a g l u t y n a c y j n o ś ć	-	αował
						+		
					żeń		-,+	αowała
			nij			-,+	αowało	
			m		mos		-,+	αowali
					nms		-,+	αowały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αujący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αowany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αowanie N x 1

Tabela V ©J.S.Bief 1989

Wzór V.5a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							ONAC
dzs	bezosobnik ²							Onu, to
wsp	współczesnik ³							Onąc
upd	uprzednik ⁴							Onąwszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		Onę	
					2		Oniesz	
					3		Onie	
			m		1		Oniemy	
					2		Oniecie	
					3		Ona	
rzk	rozkażnik ²	liczba	p	osoba	2		Onij	
					1		Onijmy	
			m		2		Onijcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	Onął	
						+		
					żeń	-	Onęła	
			m		nij	-	Onęło	
					mos	-	Oneli	
					nms	-	Onęły	
icz	imiesłów czynny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					Onący A' 3	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					Onięty A' 3	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odsiownik ^{2,7}	liczba, przypadek					Onięcie daw. Onie N S 1	

Tabela V5 © J.S. Bień 1989

Wzór V 5b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły						
bzk	bezokolicznik ¹							— ONAĆ						
bzs	bezosobnik ²							Onięto						
wsp	współczesnik ³							Onąc						
upd	uprzednik ⁴							Onąwszy						
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		Onę							
					2		Oniesz							
					3		Onie							
			m		1		Oniemy							
					2		Oniecie							
					3		Oną							
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		Oni							
					1		Onimy							
			m		2		Onicie							
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglu	-	Onaś						
						u	+							
					żeń	y	+	Onęła						
			m		muj	u	+	Onęło						
					mos	h	+	Oneli						
					mas	s	+	Onęły						
						ć	+							
					ucz	imiesłów czynny ^{3,6}						liczba, przypadek, rodzaj	Onący A' 3	
					ibr	imiesłów bierny ^{5,6}						liczba, przypadek, rodzaj	Onięty A' 3	
					idl	imiesłów dokonany ^{5,6}						liczba, przypadek, rodzaj		
odl	odśłownik ^{2,7}						liczba, przypadek	Oniecie daw. onenie N N i						

Tabela V6 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 5c

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły				
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha_1 \text{NA}\acute{\text{C}}, \alpha_2 \acute{\text{C}}, \alpha_2 \text{C}$				
bzs	bezosobnik ²							$\beta \text{ni}\acute{\text{e}}\text{t}\text{o}$				
wsp	współczesnik ³							$\gamma \text{na}\acute{\text{c}}$				
upd	uprzednik ⁴							ζlszy				
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		βne					
					2		γNE					
					3		βniesz					
			m		1		$\alpha_1 \text{nie}$					
					2		βNIE					
					3		βniemy					
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	1		βniecie					
					2		γna					
					3		βnij					
			m		1		βnijmy					
					2		βnijcie					
					3							
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjność	-	$\gamma \text{ł}$				
							+	$\zeta \text{ł}$				
							żeń	-, +	$\gamma \text{ła}$			
							nij	-, +	$\gamma \text{ło}$			
							mos	-, +	βli			
			m		nms		-, +	$\gamma \text{ły}$				
							icz imiesłów czynny ^{3,6} liczba, przypadek, rodzaj $\gamma \text{nacy A' 3}$					
							ibr imiesłów bierny ^{5,6} liczba, przypadek, rodzaj $\beta \text{nięty A' 3}$					
							idk imiesłów dokonany ^{5,6} liczba, przypadek, rodzaj $\gamma \text{ty A' 3}$					
							ods odśownik ^{2,7} liczba, przypadek $\beta \text{nięcie N N 1}$					

Tabela V7 ©J.S.Bien 1989

Wzór V 6a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αιĆ
bzs	bezosobnik ²							γono
wsp	współczesnik ³							γac
upd	uprzednik ⁴							αiwszy
orz	orzekacz	liczba	p	osobna	1		αε	
					2		γE	
					3		αisz	
		m	1		αi			
			2		αimy			
			3		αicie			
					γa	δ _{1A} , δ _{2A}		
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osobna	2		δ ₁ , δ ₂	
					1		ε	
					2		emy	
						ecie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αił
					żeń		+, +	αiła
					nij		-, +	αiło
		m	mos		-, +	αili		
			nms		-, +	αiły		
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						γacy A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						γony A' 3 γeni
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odślovník ^{2,7}	liczba, przypadek						γenie N N 1

Tabela V8 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 6b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły					
bzk	bezokolicznik ¹							αΥĆ					
bzs	bezosobnik ²							αono					
wsp	współczesnik ³							ααc					
upd	uprzednik ⁴							αvwszy					
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αc						
					2		αysz						
					3		αy						
			m		1		αymy						
					2		αycie						
					3		αą						
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		α						
			m		1		αmy						
					2		αcie						
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjność	-	αył					
							+						
					żeń		-, +	αyła					
					nij		-, +	αyło					
					m		mos	-, +	αyli				
			nms				-, +	αyły					
			icz		imiesłów czynny ^{3,6}		liczba, przypadek, rodzaj						ααy A' 3
			iba		imiesłów bierny ^{5,6}		liczba, przypadek, rodzaj						αony A' 3 eni
			idk		imiesłów dokonany ^{5,6}		liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αenie N N 1					

Tabela V9 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 7a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne					reguły
bzk	bezokolicznik ¹						$\alpha_1 \text{IEĆ}, \alpha_2 \text{EĆ}$
bzs	bezosobnik ²						αano
wsp	współczesnik ³						γac
upd	uprzednik ⁴						ζawszy
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		$\alpha_1 \text{ie}, \alpha_2 \text{e}$
					2		γE
					3		αisz
			m		1		αi
					2		αimy
					3		αicie
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		α
					1		ϵ
					2		ϵmy
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męś	aglutynacyjny	$\alpha_1 \text{iał}, \alpha_2 \text{ał}$
					żeń	+	ζAL
					nij	-, +	$\zeta \text{ała}$
			m		mos	-, +	$\zeta \text{ało}$
					nms	-, +	ζali
						-, +	ζaty
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj					$\gamma \text{acy A' 3}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					$\zeta \text{any A' 3}$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek					$\zeta \text{enie N N 1}$

Tabela V10 © J.S.Bień 1989

Wzór V 1b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły	
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\epsilon\acute{c}$	
bzs	bezosobnik ²							αano	
wsp	współczesnik ³							δac	
upd	uprzednik ⁴							$\alpha awszy$	
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αe		
					2		αysz		
					3		αy		
			m		1		αymy		
					2		$\alpha ycie$		
					3		$\alpha \bar{a}$ δA		
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		α ϵ		
			m		1		ϵmy		
					2		ϵcie		
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αal	
					żeń		+	αala	
					nij		+, +	αalo	
			m		mos	języczny	+, +	αali	
					mns	języczny	+, +	αaly	
						języczny	+, +	αaly	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\delta acy A' 3$	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha any A' 3$	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj							
ods	odsiownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha enie N \times 1$	

Tabela V11 © J.S. Bień 1989

Wzór V 8a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							—
bzs	bezosobnik ²							Oywano
wsp	współczesnik ³							Oujac
upd	uprzednik ⁴							Oywawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		Ouję	
					2		Oujesz	
					3		Ouje	
		m	1		Oujemy			
			2		Oujecie			
			3		Oują			
rz	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		Ouj	
					1		Oujmy	
					2		Oujcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	-	Oywał	
					żeń	-, +	Oywała	
					nij	-, +	Oywało	
		m	mos	-, +	Oywali			
			nms	-, +	Oywały			
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						Oujący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						Oywany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						Oywanie N N 1

Tabela V17 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 8b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							<u>αIWAĆ</u>
bzs	bezosobnik ²							αiwano
wsp	współcześnik ³							αując
upd	uprzednik ⁴							αiawwszy
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		αuję	
					2		αujesz	
					3		αuje	
		m	1		αujemy			
			2		αujecie			
			3		αują			
rzk	rozkaźnik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		<u>αuj</u>	
					1		ε	
					2		emy	
							ecie	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	r o d z a j	męś	aglutynacja	-	αiwał
							+	
					żeń		-, +	αiwała
					nij		-, +	αiwało
					mos		-, +	αiwali
					nms		-, +	αiwały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αujący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αiwany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αiwanie N N I

Tabela V11 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 9

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne					reguły
bzk	bezokolicznik ¹						$\alpha \bar{A} \bar{C}$
bzs	bezosobnik ²						αano
wsp	współczesnik ³						γac
upd	uprzednik ⁴						αawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		$\beta \bar{e}$
					2		βesz
					3		$\alpha \bar{e}$
			m		1		βemy
					2		βecie
					3		γa
rzk	liczba	p	osoba	2		β	
				1		ϵ	
				2		ϵmy	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	-	$\alpha \text{a!}$
					żeń	+	$\alpha \text{a!a}$
					nij	-, +	$\alpha \text{a!o}$
			m		mos	-, +	$\alpha \text{a!i}$
					nms	-, +	$\alpha \text{a!y}$
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj					$\gamma \text{acy A' 3}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					$\alpha \text{any A' 3}$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj					
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek					$\alpha \text{enie N x 1}$

Tabela V14 © J.S. Bień 1989

Wzór V 10a

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\bar{c}$
bzs	bezosobnik ²							αto
wsp	współczesnik ³							$\alpha j\acute{a}c$
upd	uprzednik ⁴							$\alpha wszv$
orz	orzekacz	l i c z b a	p	o s o b a	1		$\alpha j\acute{e}$	
					2		$\alpha jesz$	
					3		αje	
			m		1		$\alpha jemy$	
					2		$\alpha jecie$	
					3		$\alpha j\acute{a}$	
rzk	rozkaznik ²	l i c z b a	p	o s o b a	2		αj	
					1		αjmy	
					2		$\alpha jcie$	
prz	przysłownik ²	l i c z b a	p	l o d z a j	męs	a g l u t y n a c y j n o ś ć	-	αl
					żeń		+	αla
					nij		+	αlo
			m		mos		+	αli
					nms		+	αfy
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha j\acute{a}cy A' 3$
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha ty A' 3$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odszownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha cie N N 1$

Tabela V1: ©J.S.Bień 1989

Wzór V 10b

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							αΑĆ
bzs	bezosobnik ²							αano
wsp	współczeseńnik ³							αejąc
upd	uprzednik ⁴							αawszy
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		αeję	
					2		αejesz	
					3		αeje	
			m	1		αejemy		
				2		αejecie		
				3		αeją		
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2		αej	
					1		αejmy	
					2		αejcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjny	-	αał
							+	αała
							-, +	αało
							-, +	αali
							-, +	αali
							-, +	αały
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αejący A' 3
ibr	imiesłów bierny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						αany A' 3
idk	imiesłów dokonany ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odslownik ^{2,7}	liczba, przypadek						αanie N N 1

Tabela V16 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 10c

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\overline{\alpha\alpha\acute{c}}$
bzs	bezosobnik ²							$\alpha\epsilon to$
wsp	współczesnik ³							$\beta_1 m\acute{a}c, \beta_2 n\acute{a}c$
upd	uprzednik ⁴							$\alpha\acute{a}wszy$
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1		$\beta_1 m\epsilon, \beta_2 n\epsilon$	
					2		$\beta_1 miesz, \beta_2 niesz$	
					3		$\overline{\beta_1 MIE, \beta_2 NIE}$	
			m		1		$\beta_1 miemy, \beta_2 niemy$	
					2		$\beta_1 miecie, \beta_2 niecie$	
					3		$\beta_1 m\epsilon, \beta_2 n\epsilon$	
rzk	rozkaźnik ²	liczba	p	osoba	2		$\beta_1 mij, \beta_2 nij$	
					ϵ			
			m		1		ϵmy	
		2		ϵcie				
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	aglutynacyjność	-	$\alpha\acute{a}l$
					żeń	-,+	$\alpha\epsilon\acute{a}$	
					nij	-,+	$\alpha\epsilon lo$	
			m		mos	-,+	$\alpha\epsilon li$	
					nms	-,+	$\alpha\epsilon ty$	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \beta_1 m\acute{a}cy \right\}, A' 3$ $\left\{ \beta_2 n\acute{a}cy \right\}$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\alpha\epsilon ty A' 3$
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśłownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\alpha\epsilon cie N N 1$

Tabela V17 ©J.S.Bień 1989

Wzór V 11

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły
bzk	bezokolicznik ¹							$\alpha\acute{c}, \alpha c$
bzs	bezosobnik ²							$\iota_1 ONO, \iota_2 TO$
wsp	współczesnik ³							γac
upd	uprzednik ⁴							ζisy
orz	orzeczcz	liczba	p	osoba	1			βe
					2			γE
					3			βess
			m		1			βE
					2			βemy
					3			$\beta ecie$
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2			β
					1			ϵ
			m		2			ϵmy
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	a l u t n a c y j n o ś ć		γl
					+			ζL
					żeń			ηl
					nij			ζla
			m		mos			ηLA
								ηlo
								ηli
					nms			θLI
	ηty							
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma acy A' 3$
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1 ony \\ \iota_2 ty \end{matrix} \right\} A' 3$
wdk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						
ods	odśownik ^{2,7}	liczba, przypadek						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1 enie \\ \iota_2 cie \end{matrix} \right\} NN 1$

Tabela VII © J.S. Bień 1989

Wzór V 12

symbol	nazwa	kategorie fleksyjne						reguły	
bzk	bezokolicznik ¹							$\overline{\alpha\zeta}$	
bzs	bezosobnik ²							$\iota_1\text{NO}, \iota_2\text{TO}$	
wsp	współczesnik ³							$\delta\alpha\epsilon$	
upd	uprzednik ⁴							ζszy	
orz	orzekacz	liczba	p	osoba	1			$\overline{\gamma\epsilon}$	
					2			βsz	
					3			$\overline{\beta}$	
			m		1			βmy	
					2			βcie	
					3			$\overline{\gamma a}$ $\overline{\delta a}$	
rzk	rozkaznik ²	liczba	p	osoba	2			$\overline{\epsilon}$	
			m		1			ϵmy	
					2			ϵcie	
prz	przysłownik ²	liczba	p	rodzaj	męś	-		$\overline{\zeta L}$	
					żeń	+		$\zeta\bar{I}$	
					nij	-	+	$\zeta\bar{a}$ $\eta\bar{L}\bar{A}$	
			m		mos	-	+	$\eta\bar{k}\bar{o}$ $\eta\bar{L}\bar{i}$	
					nms	-	+	$\theta\bar{L}\bar{I}$ $\eta\bar{L}\bar{y}$	
icz	imiesłów czynny ^{3,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\gamma\alpha\epsilon\text{ A' } 3$	
ibr	imiesłów bierny ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj						$\left\{ \begin{matrix} \iota_1\text{ony} \\ \iota_2\text{ty} \end{matrix} \right\} \text{ A' } 3$	
idk	imiesłów dokonany ^{5,6}	liczba, przypadek, rodzaj							
ods	odśownik ^{2,8}	liczba, przypadek							

Tabela V19 ©J.S.Bień 1989